

TARTALOM

<i>Kedves Olvasóink!</i>	2
<i>Szemelvények Anne Vabarna szetu énekeiből (Pusztay János fordítása)</i>	3
<i>Csúcs Sándor: Szetu ajándék</i>	16
<i>Benedek Nóra: Magyar származású állat- és művészetbarátok Észországban</i>	21
<i>Kövesdi Lilla Dóra: Ész tárgyak a Néprajzi Múzeum Európa-gyűjteményében</i>	26
<i>Dyekiss Virág: Az Ész Nemzeti Múzeum</i>	30
<i>Nagy Judit Barbara: Kereskedelmi és civil kezdeményezések a kisebbségi anyanyelvhasználatért</i> 31	
<i>Csúcs Sándor: Finnugor szeminárium</i>	34
<i>Kubinyi Kata: "Suomi 100"</i>	36
<i>Szabó Ditta: Nyári egyetem Udmurtiában</i>	38
<i>Csúcs Sándor: Alkalmazott nyelvészeti kutatások a kisebbségi finnugor nyelvek szolgálatában</i> ... 40	
<i>Pusztay János: Magyarországi nyelvészek és a mari nyelv (1)</i>	41
<i>Pusztay János: Magyarországi nyelvészek és a mari nyelv (2)</i>	45

Finnugor Világ

A Reguly Társaság Értesítője

Szerkeszti: Csúcs Sándor (felelős szerkesztő), Falk Nóra, Molnár Zoltán

Szerkesztőség: Reguly Társaság: 2083 Solymár, Hóvirág u. 47.

Villanyposta: Csucs@btk.ppke.hu

Kiadja a Reguly Társaság a Finnugor Világkongresszus Magyar Nemzeti Szervezete közreműködésével

Egyes szám ára 250 forint, az éves előfizetési díj 1000 forint. Előfizethető a Reguly Társaságnál. Bankszámlaszám: 11101404–19664314–36000001.

© Waldberg Bt. Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, az adatfeldolgozó rendszerekbe való bevétel, nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes részeket illetően is.

HU ISSN 1416-776X ✱ Printed in Hungary

Finnugor Világ

A Reguly Társaság Értesítője

XXIII. évfolyam, 1. szám

2018. március

Kedves Olvasóink!

Ünnep ünnep hátán. Tavaly ünnepeltük a finn függetlenség századik évfordulóját, az idén pedig a független Észtország ünnepli századik születésnapját. 1918. február 24-én Tallinnban kikiáltották a független Észt Köztársaságot. A finnekhez hasonlóan az észteknek is harccal kellett kivívniuk az igazi függetlenséget. Ez csak rövid ideig tartott, mert 1940-ben a Szovjetunió megszállta Észtországot, és az csak 1991-ben nyerte vissza függetlenségét. Azóta viszont hallatlanul gyorsan fejlődik. A Reguly Társaság és lapunk nevében szívből gratulálunk észt nyelvrokonainknak jubileumuk alkalmából.

Mint mostani számunk tartalmából látható igyekeztünk gratulációkat kézzelfogható szöveges formában is kifejezni. Ezért közöljük a szetu Pekó-eposz részleteit, bőséges ismertetést Pusztay János szetu könyvsorozatáról, az Észt Nemzeti Múzeumot bemutató írást, valamint az ELTE két doktoranduszának észt tárgyú cikkét. Az tervezzük, hogy idei számainkban további észt vonatkozású anyagokat is közlünk. És természetesen igyekszünk beszámolni a jubileumhoz kapcsolódó kiadványokról és eseményekről is. Kedvcsinálónak közöljük az ELTE észt előadássorozatának időpontjait, témáit és előadóit:

március 06. Ünnepek és hétköznapok

Benedek Nóra, Földesi Eszter, Kövesdi Lilla

március 13. Óvodától a felsőoktatásig – az észt fiatalság magyar szemmel

Jancsovics Orsolya, Takács Tímea, Tímár Dániel

március 20. Az észt animációs filmek hősei – Kreet Paljas

március 27. Az észt művészetről képekben röviden

Sztranyák Zsófia, Martin Helina

április 10. Észt fordító élmények – Pusztay János

április 17. Élet a vidéki Észtországban és a kis szigeteken – modernitás és természetközelség kéz a kézben – Tiina Rüütmaa, Tímár Bogáta

április 24. Zene – közösség – identitás – Pap Kinga Marjatta

május 8. A lakócsúrtól a Hidroplánhangárig – Segesdi Móni

május 15. A szoknyacsíkoktól az etno converse-ig. Észt tárgyi néprajz dióhéjban

Pomozi Péter

* * *

Örömmel jelentem Társaságunk tagjainak, hogy anyagi helyzetünk szilárd, sőt némi tartalékkal is rendelkezünk. Ezzel együtt várjuk a tagdíjakat (dolgozóknak 2 000 Ft, nyugdíjasoknak és diákoknak 1 000 Ft, befizethető a mellékelt csekken) és az SzJA-ból felajánlható 1%-ot.

Adószámunk: 19664314-1-13.

Csúcs Sándor

Szemelvények Anne Vabarna szetu énekeiből¹

Pekó (eposz, részletek)

Az énekés kezdő szavai

Rajzokol kérésztet keblemre,
Jézus jelét homlokomra,
engém Isten istápoljon,
arany Jézus erőt adjon
ezt a könyvet készíteném,
énekemet énekelném.

Halotról mondok mesét mostan,
kezdök nyugvóról kántálni,
ki már meghalt régés-régén,
feketé föld alatt fekszik.
Dalt szeretnék szerkeszteni,
észték földjét fölvidíteni.
Öles termetű a mi Pekónk,
vaskos testű erős embër,
hitünk hívë volt a hösünk,
szëtuknak volt szemëfényë,
szép meséket akarok mondani,
némbër, titëket nevetetni.
Hogyan szültë még öt szülöjë,
hogy hozta világra anyja.

Jézus királlyá koronázza Pekót

Óh, ez a Pekó, hosszú férfi –
nagyon kemény erős embër,
Pekó odafutott a kőhöz,
odafordult a fatönkhöz,
mëgragadta a dorongot,
félkapta a buzogányát.
Mëgragadta, mondta közben,
szomorúán szólt a szava:
„Óh, të dorong, nagyon fáj,
drága buzogány, nagy a bánat!”
Dorong mondta: „Mesélj nekëm!”,
drága buzogány: „Sírd panaszod!”

¹A Szemelvényekkel kapcsolatos tudnivalók következő cikkünkben olvashatók. *A szerk.*

Beszélté baját a dorongnak,
 bánatát a buzogánynak.
 Lēült Pēkó, úgy zokogott,
 tuskóra űlt, búslakodott,
 kezdte bánatát beszélni,
 búját nekik panasznál,
 fakadt keserű könnyekre,
 panasz szava szólt a száján:

„Hova lēt az én drága fiam,
 hol rejtézik a gyermekēm?
 Ha előre tudtam volna,
 gondolhattam volna erre,
 hogy odavész az én bogyócskám,
 mēghal az én drága fiam,
 vállamra vēttem volna akkor,
 hátamon hordoztam volna,
 nēm kapták volna el a kakukkot,
 nēm fogták volna el kacsámat!
 Nēm nézhettem magam mögē,
 vállam fölött nēm figyeltem –
 véltem, fiam jön mögöttem,
 kis kacsám követ engēm,
 drága tyúkom van sarkamban.
 Mēgrēttem mindēn hajam szála,
 vén vérēm összēzavarodott.
 Elvesztēttem két kedvesēm,
 kettejük miatt búslakodom.”

Pēkó mondta maga módján,
 mondta a szót szóba fűzvé:
 „Ha előre tudtam volna,
 ha erre gondolhattam volna:
 hogy él még az én feleségēm,
 életben van én édesēm,
 keresni indultam volna,
 kedvesēmet fēlkatatni!”
 Szólt a dorong: „Tiltsd lē szíved!”,
 buzogány szólt: „Lēgyél kemény!
 Jobb, ha nēm mész oda mostan,
 vérfürdőbe nēm igyekszél.
 Élēget folyattad vérēd,
 vér folyt mindēn porcikádból,
 vérēd hagyta Muszkaföldön,
 pirosát a polákoknál.
 Ősz hajadat viszēd haza,

barázdához fehér fejed!”

Szólt a dorong: „Indulj hamar!”,
 buzogány szólt: „Igyekézzél!
 Vár rád ott kisebbik fiad,
 kedves kannēljátékosod,
 vár rád a verēm szájánál,
 libácska a sír küszöbén.
 Egyhangú neki ēgyedül lēnni,
 szomorú magára maradni –
 fēlhőknek szól a hangszērē,
 verēm hallja kannēl hangját.”

Pēkó szólt a varázdorongnak,
 így beszélt a buzogánynak:
 „Sajnálom evezőlapátnyi kardom,
 súlyos vasfegyverēmet!
 Ezért nēm tudok sēmmit tēnni,
 nēm mēheték sēmerre sēm!”

Pēkó mēgmarkolta a dorongot,
 fēlkapta tölgyfabuzogányát.
 Pēkó hazafelé indult,
 sírja felé mēnt sērēnyen,
 kakukk szólt neki kedvesen,
 málinkó mondta neki lágyan:
 „Merre mész tē, mezőkirály,
 rétek ifjú istenē, hová?”
 Pēkó felelt: „Mit lódítasz,
 miket fēcsegsz esztelenül!
 Harcmezőről mēgyék haza,
 vérfürdőből a házamba.”
 Mēnt a maga vermē felé,
 homoksírja felé haladt.

Ōh, a fiatalabb fiú,
 Mēroszk, az eleven eszű –
 sírva sietett apjához,
 szemét törölvē apja elé.
 Síró hangon beszélt hozzá,
 könnyes szēmmel szólította:
 „Ōh, én drága édesapám,
 kedves mézes bogyócskám!
 Miért jössz haza keserű kedvvel,
 a sírodhoz szomorúan,
 hova maradt a mamácskám,
 hol bujdokol kedves bátyám?”

Apja búsan mēnt vermēbe,

keservesen sírgödrebe,
 padra tetté a dorongot,
 pad végére lehelyézté,
 maga is lőült, sírva fakadt,
 buzogány mellett zokogott.
 Bajáról beszélt fiának,
 bánatáról csibéjének,
 mesélt neki sok órán át,
 hosszú ideig emlégetté.
 Méroszk szót sém tudott szólni,
 szívfájdalmát kibeszélni –
 könny gördült borsóként szeméből,
 potyogott, akár a babszém.
 A kannél húrjai eláztak,
 a kannél lapja csupa víz lett,
 a szeméből kifolyó könnytől,
 szemzugának könnyeitől.
 Pékó vigasztalta fiát,
 Méroszkot kezdte csitítani.
 Jézus eljött abba a verembe,
 Mária sietett a sírhoz.
 Mária hozott puha pirogot,
 Pékónak sütött cipókat,
 sok erő volt a cipókban,
 bőségesen belesütvé.
 A cipót az asztalra tetté,
 a pirogot a padra rakta.
 Jézus lőtetté, így szólva,
 Szent Mária megemlégetté:
 „Ezt a cipót észéd életédben,
 harapsz puha pirogot –
 nem szikkad ki soha a cipó,
 porrá nem válik a pirog.
 Amerre mész, vidd magaddal,
 bármerre jársz, szelj egy szeletét –
 nincs, ki nekéd ételt adjon,
 sém, ki nekéd kényeret süssön!”
 Mérszegté Jézus, maga így szólt,
 drága Jézus ezt mondotta:
 „Sok napig voltál tē étlén,
 kis bogyó, egy falat nélkül –
 nem vihettem nekéd a vérfürdőbe,
 nem vihettem a vérontásba.”
 Jézus mondta maga módján,

Mária a szót szóba szőtte:
 „Csillapítsuk lē kedvünket,
 gyógyítsuk beteg szívünket!”
 Jézus a fiúnak mondta,
 Méroszkot hívogatta:
 „Ménjél haza, drága fiú,
 ereggy, bogyó, abba a házba,
 takaros lányokat küldtem oda,
 háznak gondos gondozóit –
 válogathatsz a háromból,
 négyből egyet megnevezhetsz!
 Közülük válassz feleségét,
 szürd lē, mint a friss tej színét!
 Boldog életét élj, fiam,
 a jószágod gyarapodjon.
 Apádat királlyá koronázom,
 mező ifjú istenév!”
 Jézus kérésztét tett mellére,
 a férfinak sok mēdált adott.
 Jézus adta, Jézus mondta,
 mellére tűzté, így szólt hozzá:
 „Mindörökre nekéd adom,
 nekéd égyszēr s mindēnkorra!
 Mindēnki köszöntsön tégéd,
 hajoljon még mind előtted,
 vermēdhöz jőjjenek mēghajolni,
 így köszönteni a császárt!”
 Kedvesen szólt hozzá Jézus,
 nyájasan így beszélt hozzá:
 „Pékó, a háborút befejezted,
 véget vetéttél vérontásnak,
 most mēgpihenhetsz három napig,
 egész hétén át nyugodhatsz.
 Kégyelēm kényerét kapod tőlem,
 pihenőnapokat ráadásul.”
 Így beszélt Jézus, ennyit mondott,
 drága Mária csevēggett:
 „A környéknek lēsžl királya,
 egész országnak gazdája!
 Az országnak az a baja,
 sok sarkában az a rossz:
 nagy szarvasok járrák a szántást,
 medvék mászkálnak az árpásban.”
 Nevetett Pékó, aztán mondta,

a kemény férfi így csevegött:
 „Amikor öt országban voltam,
 három-négy helyen is jártam,
 küzdöttem ottan keményen,
 szembeszálltam erősekkel,
 fëlértem én sok embërrel,
 bizony, sok tucat tanyával,
 mægöltem erös embëreket,
 keményeket halálba küldtem!
 Ebben csak egy csöpp a baj,
 morzsányi időfëcsérlés –
 nagy kardot kell kovácsolni,
 kováccsal vafegyvert veretni!
 Akkor fogok pusztítani szarvast,
 medvéket is elejteni,
 tisztává tészëm a vadont,
 fenyvesünetket susogóvá!
 Azért jártak farkas falkák,
 a medvék is csapatostul,
 ólalkodtak farkasok az erdön,
 medvék borókabokrokban,
 szökdécselt szarvas a hëgyoldalban,
 ugrádozott a domb derekán:
 háborút híresztelt a gonosz,
 a pogány véres veszedelmet.

Jézus mondta maga módján,
 Mária a szót szóba szóttë:
 „Hallga, Pëkó, hosszú férfi,
 të nagyon jó erös embër!
 Szíves szolgálóm voltál nekëm,
 fërge parancsteljesítóm:
 ahoa mondtam, oda mëntél,
 ahoa küldtelek, oda futottál.
 Kedvem szërint jártál, férfi,
 szavam követvë szaladtál –
 volna veled sok beszédëm,
 sok dologról töprengeni,
 milyen élet jön elébed,
 milyen napok elé nézël.

Ha nëm lesz idóm idë jönni,
 Máriának erre járnì,
 akkor angyal érkëzik hozzád,
 szentlëlëk száll idë melléd,
 lábtól állni a kemény férfi mellett,

a fëcske Pëkó fejénél.

Nëm mondható el mindën ëgy éjszaka,
 két ëjjel is kevés erre –
 sok ëjën át mesélëk nekëd,
 öt-hat ëjnek évadján.
 Sok ëj során jegyzëd mæg,
 bizonyára öt-hat ëjjel.
 Álmod mondhatod mindënkinek,
 mindënt elmesélhetsz, császár:
 ëgy majd híreszteli hétnek,
 kettő-három mondja húsznak,
 aki él, majd mind mæg látja,
 aki nő, majd nézzë mæg.”

Jézus így szólt: „Idejë indulni!”,
 drága Mária: „Mënjünk máris –
 háborúba kell sietnünk,
 elmënni a harcmezőre!
 Kezdik a holtakat elföldelni,
 föld alá kezdik temetni,
 a fiúkat el kell búcsúztatnunk,
 áldást osztanunk holtakra.
 Szomorúan beszélünk a sírnál,
 keserűen a koporsónál,
 ezüst szót mondunk a harcosoknak,
 királyi gyermekëknek arany szókat.”
 (Magasba hívták a lelkeket,
 vinni őket fël a mënnybe.
 A legényëk lelkét cserësnyefára tették,
 arany fára a fiúk lelkét,
 a fiúk hírnevë, mint az arany,
 vérük, mint a cserësnye.)

Jézus karját nyújtotta Pëkónak,
 a keménynek kezet adott:
 „Birodalmad mehetsz bejárni,
 dërek császár, bolyongani.
 Ajándékozok nekëd szërëncsët,
 adok nekëd tiszteletët,
 császár szërëncsëjét adom,
 királynak a tiszteletët.
 Në sírasd az elveszëttet,
 në bánkódjál fiad vesztën:
 fiadat akarom mënnybe vinni,
 Isten, Joroszkot az égbe vinni –
 viszëm a Holdba királynak,

előljárónak a mennybe!

Gondoskodom asszonyodról,
a tő kedves bogyócskadról.

Pékó országa gazdagodjon,
birodalma gyarapodjon!

Kezedbe adom a gazdagságot,
válladra rakom a boldogságot:
szilárd lelkű szétu vagy,
szétuknak királyok királya –
szétu királlyá koronázlak,
rétek ifjú istenévé.”

Ezzel Jézus útnak eredt,
Mária mēndégelt mögötté,
Pékó akkor pihenni tért,
álmot álmodni a bogyó.

Az énekés záró szava

Daloltam volna régēn is Pékóról,
erős embēr tetteiről,
ha Pētsēri határán lētem volna,
a község kertjei alatt,
ha azon a tájon éltem volna,
a kolostor közelében.
Templomba gyakrabban mēntem volna,
koporsójánál jártam volna,
mindēn vasárnap mēntem volna,
mindēn istenēs időben,
mēgnéztem volna a koporsót,
Pékó oldalbordáját.

Azért késlekedētt dalom,
azért maradt el énekēm,
én, szerēncsētlen, messze lakom,
én, szēgény, nagy távolságra.
nēm juthatok oda gyakran,
nēm mēhetēk mindēn vasárnap.
Mēnybemēnetel napján mēntem,
utaztam Mária-napkor:
mēnybemēnetelkor kērēstēk is járnak,
Pszkov felé elindulnak.
Elkísérjūk Szent Móriát,
elmēntünk, hogy kísérhessük.

Előbb Pszkov felé fordultunk,
monostorához masíroztunk,

ēgyütt mēntünk csapatostul,
fēlvonultunk nagy sereggel –
ez a mi szétu hagyományunk,
szétu szokás, muszka törvény.
Most olyan rēndēlet szūletētt,
olyan lētt a mai mōdi:
ahova hagynak, oda mēgyünk,
amerre gondoljuk, arra lépünk.
Amilyen a hitünk, olyan az életünk,
amilyen a szokás, úgy cselekszünk.
Nagyon jó most a mi gazdánk,
jó az állam vezetőjē.

Azért kezdtem Pékóról dalolni,
nagy sērēnyen írni róla:
álmban szōlt Pékó hozzám,
így oktattott ágyamban:
„Hallgass idē, dērēk dalnok,
nēp nagyszērű mulattatója,
Észtországnak énekēlsz szēpēn,
kōztársaságnak kitūnően!”

Pékó asszonya is tréfás kedvű,
örömet hozó embēr volt.
És ha majd ēgyszēr mēghalok,
a dalogató sírba mēgy –
Pékó jön elēm a másvilágon,
Pékó asszonya mosolyogva,
tán mēgkōszōni az énekēsnek,
aki emlégettē Pékó nevét.
Mēgismerkedünk a másvilágon,
ēgymással rokonságra lépünk.

Pompás életē van ott Pékónak,
jó a sora az erős embērnek.
Mulatozunk az asszonyával,
vigadozunk a családban.
Ha vidámságot kíván Jézus,
szēp Mária mulatságot,
a dalost mēghívja a magasba,
kéri, hogy a mennybe mēnjēn.
Égi városban ha énekēlhetnék,
dalolhatnék a paradicsomban,
virágként nótáznék ottan,
énekēm tojásként alakítnám.

Mondtam mindezt tudatlanul,
mondtam mēggondolatlanul –

a másvilágról sënki sëm tért vissza,
 égből nëm táncolt a földre.
 Nëm hagyják ott a lelket lebegni,
 jámbor lelket bolondozni,
 a feketé föld nëm hagy dalt szërézni,
 a vörös homok énekélni.
 Mondja a föld: „Elmúlt a bánat!”,
 a gyöp mondja: „Nëm dalolhatsz!”

Ezért hagytam dalom a városokra,
 hadd hallhassák a nagy urak:
 emlégessék még nevemet,
 bécslüljék még Annë nevét –
 Tonjából hoztam dalaimat,
 Annë találta ki mindet!

A nagy nász (epikus ének, részletek)

„Fivérünk, tē fiatal fiú,
 halkan mēnj be most házadba,
 eredj, gyermek, az asztalhoz,
 kismadárka, a kényérhöz!”

Óh, az anyácska, a drága,
 mamácska, a kis bogycska,
 fogadd el, amit mi hoztunk,
 a mi drága lēánykánkat!
 Nëm hoztunk mi nekték kicsit,
 nëm hordtunk haza apróságot.
 Ó lész a legjobb vödröt vinni,
 legvirgoncabb a vízfordásra,
 elég erős lész a kádhoz.
 És nëm vézna az ő vállá,
 nëm gyēnge a dērēka sēm!”

Óh, a drága kērēsztapa,
 a legénynek hū rokona –
 amikor az asztalhoz mēnt,
 az aranyszöghöz odalēpett,
 kebléből szentképet vēt elő,
 két szentképet húzott elő.
 Mondogatta maga módján:
 „Istennek mondok köszönetét!
 Nëm hagytam el a szentképeket,
 nëm törtem darabokra őket,
 szépēn hazahoztam őket,
 épēn a legény házába!”

A képeket kiakasztotta
 a kacsapár fejé fölé,
 fehér törülkőzöt tett rájuk,
 két szép szentkép-törülkőzöt,
 alájuk rakta a lēányét,
 a lány törülkőzójét ráterítvę,
 męggyújtotta a mécsēket,
 viaszgyērtyát vigyázónak.
 Mondogatta maga módján:
 Nézd most, anya, nézd most, apa,
 szépēn égnek-ē a gyērtyák,
 világít-ē a sok viaszos?
 Akkor űk szépēn fognak élni,
 gazdagságban gyarapodni.”

Dalra fakadt a falusi fehérnēp,
 lenkendő-fejúek daloltak:
 „Óh, anyácska, te drága,
 mamácska, a kis bogycska,
 mēnj, lenkendőt adj a lányra,
 tégy fejfédőt a fejére!
 Óh, anya, szerető szüle,
 kukucskálj be a sarokba,
 less be, anya, a fátyol alá,
 nincs-ē markában mozsártörő,
 sulyok nincs-ē a kezében!
 Óh, anya, szerető szüle,
 véd ki markából a mozsártörőt,
 kezéből véd ki a sulykot!
 Fenyőerdőbe vidd a mozsártörőt,
 a sulykot vidd másik erdőbe!
 Óh, anya, szerető szüle,
 leld męg, anya, nézd męg, anya,
 hátha fenyőág van a kezében,
 hóna alatt borókaág.
 Fenyőből lész csalfa asszony,
 borókából bánatos nő.
 Markából véd ki a fenyőágot,
 borókaágot hóna alól!
 Fenyvesbe vidd a fenyőágot,
 borókaágot vidd messzire!
 Nézd meg, anya, nagy ravaszul,
 leld męg lopva, jó anyácska,
 van-ē nála cserésznyeág,
 van-ē kezében almafaág?”

Cserésznyefából lesz gondos asszony,
 almafából szorgos asszony!
 Nézd még, anya, nagy ravaszul –
 ha fésülöd a fecske fejét,
 galamb fürtjeit keféled –
 van-é jegy a fejé búbján,
 számok vannak-é a fején?
 Akkor ő bölcs tanya lánya,
 akkor ő apja szép gyermeké.
 Anyja akkor jól nevelté,
 a szülőjé szépén óvta.
 Óh, anya, szerető szüle!
 Jól fedi-é fejét a kendő,
 fején szépén áll-é a kalap?
 Nē vászoncsíkokat tégy fejére,
 nē fűzz fejébe fonalat kócból,
 arany fürtjeit fond összè,
 mellé tűzzél gyapjú szálát!
 Akkor ő arany lesz a háznak,
 gyapjú lesz a fivéreknek,
 barátja lesz a húgoknak,
 jó lesz a jó rokonsághoz,
 megfélelő mindenkinek!”

*

„Adjunk hálát az Istennek, kaszké, kanyké,
 köszönetét fivérünknek, kaszké, kanyké!
 Elcsábítjuk, elcsábítjuk, kaszké, kanyké,
 a pirógnak sütőjét, kaszké, kanyké,
 fehérkényér kinyújtóját, kaszké, kanyké!
 Most mēnjünk anyánknak segíteni, kaszké, kanyké,
 szülénknak lēgyünk támaszára, kaszké, kanyké!
 Mēnjünk mēgint halkan a házba, kaszké, kanyké,
 némán a némés épületbe, kaszké, kanyké,
 lépünk az ablakok alá, kaszké, kanyké,
 a drága ablakpárkány mellé, kaszké, kanyké!
 Fivérünk, a fiatal férfi, kaszké, kanyké,
 erősen tartsd a lēánykát, kaszké, kanyké,
 kedvesen öleld át a nyakát, kaszké, kanyké!
 Mi van, ha kirēpül a kacsa, kaszké, kanyké,
 megszőkik a nyári madár, kaszké, kanyké!
 Űljetek most az ablak alá, kaszké, kanyké,
 a drága ablakpárkány mellé, kaszké, kanyké!”

*

„Fésüld most, mamácska, gyöngyös hajam,
 válaszd el, apácska, viaszhajam!
 Fésüld most, mamácska, szépén egy életre,
 hosszú időre fésülj meg, papácskám, gyönyörűen!
 Most, mamácskám, be lesz fonva fejem,
 hajamat, papácskám, finom fonal köti,
 a nap, mamácskám, fejem többé nem láthatja,
 hajamat a szél, papácskám, nem borzolhatja többé.
 Amikor én, mamácskám, kicsi lēány voltam,
 mikor otthon, papácskám, kislēányként nőttem,
 erdei gallyak fésülték, mamácskám, hajamat,
 a vadon ágai, papácskám, borzolták hajkoronám.
 Óh, én, mamácskám, fiatal lēányka!
 óh, én, papácskám, fēlnövő lēányka!
 Tízszēr kell, mamácskám, mēgkötöm,
 hétszēr kell, papácskám, hajam összefonni,
 bizony a kendő, mamácskám, sok bajt fog okozni,
 fejfédóm, papácskám, hoz majd sok bánatot.
 Óh, aranyos anyácskám, én kedvesem,
 óh, aranyos papácskám, én drágám.”

*

A lēány haláldala (epikus ének, részlet)

„Átölelēm, lányom, dērēkadat lāgyan,
 kedvesen kinyújtom hozzád, lēányom, a kezem.
 Köveket raktam volna, lányom, a koporsóba,
 tuskókat tettem volna, lányom, a fēdelé alá,
 de, lēányom, arany hajfürtjeid helyezték bele,
 viaszos fejedet, lēányom, bele fektették.
 Hagyd nekēm, lēányom, hajad a szelemēnēn,
 a gērēndán hagyd nekēm, lēányom, az orcád,
 amikor hajnalban, lányom, fēlēbredēk,
 korán, lēányom, gyér fényben fēlkelēk,
 akkor én, lēányom, az ablak alá mēgyēk,
 akkor én, lányom, a füstnyíláshoz fordulok,
 mēglátom majd, lányom, hajad a szelemēnēn,
 mēglátom majd, lányom, orcád a gērēndán,
 akkor, lēányom, élēgēdēt lēsz lelkem,
 vén szívem, lēányom, akkor lāngra lobbán.”

Fordította: Puszta János

Szetu ajándék

Pusztay János, Szetu nyelvtan. Nap Kiadó, 2017. Pusztay János, Szetu–magyar (Vabarna) szótár. Nap Kiadó 2017. Anne Vabarna, Pekó. Szetu eposz. Fordította, Pusztay János. Nap Kiadó, 2017. Anne Vabarna, A leány haláldala. A nagy nász. Két szetu epikus ének. Fordította, Pusztay János. Nap Kiadó, 2017.

Az ajándék, amelyet még az elmúlt évben kaptunk a szetuktól, illetve személyesen Anne Vabarnától és Pusztay Jánostól a fenti négy kötetből áll. Ez a könyvsorozat nemcsak a finnugor népek és irodalmak magyar barátai számára ajándék, hanem a szetuk számára is, hiszen epikus énekeik mostmár nemcsak Finnországban, hanem Magyarországon is olvashatók. Itt említem meg, hogy tavaly augusztusban maga Pusztay János adta át a köteteket az észtországi Obinita faluban a szetu kultúra képviselőinek.

A szetuk² Észtország délkeleti részén élnek, közvetlenül az orosz határ mellett. Az 1920-as tartui békeszerződésben Oroszország elismerte Észtország függetlenségét és egyben átengedte az észteknek a teljes Szetuföldet, történelmi központjával Petseri városával. 1944-ben, a szovjet megszállás idején a Szetuföld egyharmadát és Petserit minden jogi alap nélkül a Szovjetunióhoz csatolták és 1991 óta is odatartozik. Az Obinitában kapott információk szerint 2011-ben közel tizenhárom ezer személy értett szetu nyelven. Közülük négyezer élt észt Szetuföldön, háromszáz a határ orosz oldalán, 8500 pedig másutt Észtországban vagy szerte a világon. Ezek a számadatok, amelyek hitelességét nem tudtuk ellenőrizni, némileg eltérnek a Pusztay János által említettektől.

A szetuk erős öntudattal rendelkeznek és külön finnugor népnek tartják magukat. Nyelvük valójában egy déli észt nyelvjárás, amely erősen különbözik az északi nyelvjárás alapuló észt irodalmi nyelvtől. A szetuhoz nyelviileg a vöruai nyelvjárás áll a legközelebb. A két csoportot az különbözteti meg egymástól, hogy a vöruiak evangélikusok a szetuk pedig ortodoxok. Már a középkorban felvették az ortodox vallást, amelyhez ma is szilárdan ragaszkodnak.

A Pusztay által lefordított és publikált epikus énekek szerzője Anne Vabarna (1877–1964) írástudatlan szetu asszony volt, aki bábaként is működött. A születéssel kapcsolatos hagyományokról érdeklődött nála 1923-ban A. O. Väisänen finn néprajz- és népzene kutató. Ekkor derült ki, hogy Anne Vabarna sok énekszöveget ismer. Väisänen két epikus éneket (összesen 8800 sor) jegyzett le tőle, ezek fordítása a sorozat utolsó kötetében olvasható. A finn tudós egész Észtországban ismertté tette Anne nevét. Hosszú élete során „összesen több mint 142 ezer sornyi dalt jegyeztek le tőle: gyermekdalokat, esküvői dalokat, különböző üdvözlődalokat (folkloristáknak, államférfiaknak, orvosoknak, vendégeknak – több mint 20 ezer sor), imákat, epikus

² Ők magukat *seto*-nak nevezik, földjüket pedig *Setomaa*-nak az angol nyelvű kiadványokban is.

énekeket, meséket.” – írja Pusztay a Pekó előszavában. A szovjet megszállás idején Sztálint, a kollektivizálást és a szovjet békepolitikát is kellett dicsőítenie.

A sorozat ismertetését a legfontosabb kötetel, vagyis a Pekó eposzsal kezdjük. Nagyon érdekes a mű keletkezés-története. Paulopriit Voolaine (1899–1985) észt néprajztudós, akit a szetu írásbeliség megteremtőjének is tekinthetünk, hiszen ő állította össze, illetve írta a Seto lugõmik (Szetu olvasókönyv) két kötetét amelyek a huszas években jelentek meg Tartuban. Tervezte egy szetu eposz megírását, de belátta, hogy ő erre nem képes. „1927 februárjában ... Voolaine elküldte Vabarnának a Pekóról írandó szetu eposz vázlatát, száz kidolgozandó témát jelölve meg. Vabarna ezekből kiválogatta azokat a témákat, amelyeket maga is átélt. A tervezetben sikeresen ötvöződött a hős, a szetuk királya, és a néphagyományban ismert termékenységisten, Pekó alakja. Ezt a pogány istent Jézus szolgálójává tették, így eltűnt a pogányság és a kereszténység ellentéte.” – írja Pusztay az előszóban.

Vabarna a szöveget a fiának diktálta le, a sorokra tördelést később Paul Hagu végezte el. Itt említem meg, hogy 1929. karácsonyára készült el a Peko laul II. (Második Pekó ének). Ez a 4318 soros rész csak lazán kapcsolódik az elsőhöz, észt szövege angol nyelvű kommentárral olvasható az interneten az alábbi címen: www.folklore.ee/re/pubte/ee/setu/anne/peko2/

Az eposz főhőse Peko³ a pogány szetu mitológiában a gabona istene volt. Tiszteletére egyes helyeken még a XIX. században is rendeztek aratási ünnepet. A név bizonyára összefügg Pekko finn árpaisten nevével. Feltehetőleg a Pietari (= Péter) név becézett formájából alakult ki. A név és a főhős pogány eredete magában a műben az erős keresztény szellemiség mellett eléggé háttérbe szorult. Csak ritkán találunk erre utaló sorokat, pl. „Merre mész te, mezőkirály, rétek ifjú istene, hová?” A pogány forrást tükrözi „A mezőkirály” c. ének is, amelyben a szántóföldön járkáló Pekó bőséges zab- és rozstermészel ajándékozza meg népét, de ezt is csak úgy, hogy „Isten támogatta az országot, kedves Jézus segítette.” Anne Vabarna Pekója tehát inkább egy minden tekintetben kiváló ember, mint pogány istenség.

A közel nyolcezer soros alkotásnak kb. a kétharmada szól Pekó életéről, elkezdve a születésén, folytatva a névadással és a keresztelével. Pekó dolgozik, megnősül, fiai születnek, majd apjától egy varázsdorogot kap. Ez megszorítja a termést, és fegyvernek is félelmetes. Alighogy eltemette szüleit, „máris kitért a háború, gyűlölködik már a muszka!” Pekó hadba vonul, hősiességgel harcol, fogságba esik, elveszti idősebbik fiát és felségét is foglyul ejtik. A harc véget ér, Jézus királlyá koronázza Pekót és ettől kezdve a szetuk békében és boldogan élnek. Végül Pekó elszenderül, a mennyországba kerül, sírja fölé pedig templomot emelnek.

A mintegy 2500 soros epilógus különböző énekeket tartalmaz, Ezek részben bibliai eredetűek (pl. *Jézus meggyógyítja a beteget*, *Jézus halála* stb.), részben történelmi eseményeket tükröznek (*Az utolsó háború*, *A katonai szolgálat egykor*, *Szibériába menve*). Itt olvashatjuk a holdbéli ember más népek hiedelmeiből is ismert

³ A név eredeti alakja *Peko*, rövid *o*-val. A hosszú *õ*-s írásmód a magyar kiejtést tükrözi.

történetének szetu változatát is (*Lányka a Holdon – Luko története*). A mű „Az énekes záró szava”-val ér véget, amelyből kihallatszik a szerző jogos öntudata is:

„Ezért hagytam dalom a városokra,
hadd hallhassák a nagy urak:
emlegessék meg nevemet,
becsüljék meg Anne nevét –”

Ez az eposz tulajdonképpen szetu enciklopédiának is tekinthető, amelyből a cselekmény és a lírai betétek mögött kirajzolódik a szetuk élete, szokásaik, hagyományaik, gondolkodásmódjuk és érzésviláguk. Ez a kép minden tekintetben pozitív és érdemes arra, hogy megismerkedjünk vele.

Már többször hivatkoztam a kötet előszavára (5–15. l.) Ebben Pusztay János szól a szetukról, Pekó kultuszáról, Anne Vabarnáról, a szetu eposz születéséről és helyéről a finnugor népek eposzai között. Ez utóbbival kapcsolatban lenne egy kisebb kiegészítésem, illetve korrekcióm. Pusztay a finnugor eposzok között említi Hugarak 1922-ben készült orosz nyelvű udmurt eposzát. Majd néhány sorral lejjebb említi a *Dorvizsi* c. eposzt. Azonban nem derül ki, hogy itt tulajdonképpen ugyanarról a műről van szó. Pontosabban Hugarak eposzát ketten is lefordították udmurtra. Egyikük, Vanyusev adta a műnek a *Dorvizsi* (= *Hazánk gyökerei*) címet. Ennek udmurt szövege és magyar fordítása jelent meg 2012-ben *Dorvizsi. Ének az udmurt hősökéről* címmel (Európai Folklor Intézet – L'Harmattan Kiadó). A fordítók (Dyékiss Virág és Rodionova Elena) közölték az eredeti orosz szöveget is.

Bizonyára elírás, hogy Pusztay mari eposznak tartja a *Dondi batir* és a *Tangiira* c. alkotásokat. Mindkettőt udmurtok írták: az első szerzője A. A. Perevozcsikov, megjelent 2006-ban, a másodiké Egrapi⁴, megjelent 2008-ban.⁵

Nagyon érdekes és hasznos az előszónak *A fordító töprengései* c. része. Ebben Pusztay a műfordítás során felmerült problémákról, az eredeti mű stílusáról és versformájáról, illetve az általa választott megoldásokról szól. Ez utóbbiakkal minden tekintetben egyetérthetünk, a fordító jól alkalmazza a verselés eszközeit (szótagszám, alliterációk, gondolatritmus) és szóhasználata is megfelelő. A fordítás stílusa nem archaizáló és nem nyelvjárásias, de talán a tartalomnak és a verselés eszközeinek köszönhetően mégis kissé régies és népies benyomást kelt. Összességében a szöveg gördülékeny és jól érthető.

A sorozat negyedik kötete két epikus éneket tartalmaz. Ezek Pusztay János előszavát (5–11. l.) követik. Ez csak annyiban különbözik az előző kötet előszavától, hogy a Pekó-eposzra vonatkozó részek kimaradtak belőle. Az ismétlést – gondolom – üzleti szempontok okozták. A kötetek ugyanis külön-külön is megvásárolhatók, ezért kellett a negyedik kötethez is előszó.

⁴M. G. Atamanov kiváló udmurt nyelvész írói neve.

⁵Az udmurt eposzokra vonatkozó információk Dyékiss Virágnak a magyar *Dorvizsi* kötethez írt előszavából (7–26. l.) származnak.

A *leány haláldala* egy fiatal lány mindennapjait bemutató életképekkel kezdődik: Szent Iván nap, bogyógyűjtés, házimunka, udvarlás. A lány azonban megbetegszik, elbúcsúzik édesanyjától, meghal és a mennyországba jut. Az ének további részében a siratás, a temetés, a halotti tor és a temetői látogatás leírása található. Ezeket az eseményeket a barátnők és főleg az anya lírai siratóénekei szakítják meg. Mindez egyszerű, hétköznapi nyelven, de mégis tele őszinte és megható érzelmekkel.

A *nagy nász*, mint a címe is mutatja egy szetu házasságkötés leírása, attól kezdve, hogy a leendő házastársak megismerik és rögtön meg is kedvelik egymást. Következik a leánykérés, majd a kézfogó, utána a menyegző, az utolsó jelenetben pedig az ifjú pár látogatása a fiatalasszony szüleinél. Itt is találunk lírai betéteket, a menyasszony búcsúzkodását édesanyjától, keresztanyjától, családtagjaitól és barátnőitől, sőt a temetőben a halott nagyanyjától is. A menyegző több napig tartott, ide-oda utazgatással, sok-sok énekléssel, tánccal, bőséges evés-ivással, ajándékok osztogatásával, szaunázással és tréfás jelenetekkel.

Az ének érthető módon elég idealizált képet mutat, a szereplők érzéseiről, szándékairól és cselekedeteiről. Néha azért előkerülnek problematikus helyzetek is. Így pl. az anyós – meny viszony. A menyasszony anyja ezt üzeni a vőlegény anyjának:

*Ezt mondd majd meg jó anyádnak,
otthon említsd meg mamádnak,
ha őt szép szóval küldi el,
irányítja őt beszéddel,
nem felel egy szóval sem,
nem szól vissza két-három szót,
bizony, elvégzi a dolgát,
bizony, elvégzi munkáját,
kocának nem mondja anyádat,
borjának nem a vén asszonyt,
akkor soha bánatunk nem lesz,
ritkán fordul csak rosszra a sorunk*

Egy másik idézet a bőséges italozás következményeit mutatja be:

*Most a fiúk pihenni mentek,
feküdni tértek a férfiak,
egyik a sutban szuszogott,
másik a hosszú padon horkolt,
nem bírtak az ágyig botorkálni,
a csűríg se tudtak támolyogni.
Így aludták át az éjjelt.*

Az ifjú férj édesanyja ezt a tanácsot adja a fiús anyáknak:

*Falu érett fehérnépe,
fel nőnek a fiaitok,
cseperednek a szímaszárok –
fiatok ha házasodik
oda menjétek lánykérőbe,
oda vigyétek az italt,
akiről sokat beszélnek,
a rosszat csak fedni szokták –
a tisztességesről beszélnek,
a tisztet emlegetik.*

Ami a stílust és a verselést illeti csak ugyanazt mondhatnám, mint a Pekó szövegéről. Még egy dolgot szeretnék azonban megemlíteni. A műfordítások magyar szövegében a fordító jelöli az ún. zárt *ɛ* hangot, a magyar nyelvészetben szokásos módon két ponttal. Ez a hang ma csak a magyar nyelvjárások egy részében van meg, az irodalmi és a köznyelvben, valamint az északkeleti (Debrecen – Sárospatak) nyelvjárásban egybeesett a nyílt *e*-vel. Ezért helyesírásunkban nem jelöljük, bár régóta van olyan törekvés, hogy bevezessük a jelölését. Mások vitatják ennek szükségességét, és még inkább célszerűségét. Talán legalább egy lábjegyzet erejéig kifejtette volna a fordító indokait.

A sorozat első kötete a *Szetu nyelvten*. Erről a kötet hátsó borítóján ezt olvashatjuk: „A szetu nyelv(járás) itt közzétett nyelvteni vázlata az Anne Vabarna szetu népi énekestől lejegyzett szetu eposz és két epikus ének alapján készült. A nyelvleírás alapjául szolgáló korpusz mintegy 16 ezer verssort tesz ki. Ez lehetővé teszi a szetu nyelv(járás) legfontosabb nyelvteni jelenségeinek leírását, de nem tekinthető teljesnek.” A nyelvten szinte kizárólag alaktanból áll, a mondattani rész mindössze hét lapos, hangtani ismereteket pedig csak az alaktan kapcsán közöl. Így szó van a szótövekben jelentkező hangváltakozásokról, bemutatja a fokváltakozást, szól a magánhangzók hosszúságáról és a magánhangzó-harmóniáról és illeszkedésről. Ez utóbbi azért érdekes, mert az észti irodalmi nyelvben nem ismeretes, míg a finnben (és persze a magyarban) igen, pl. szetu *katō-la käe-lä* ~ finn *kahde-lla käde-llä* 'két kézzel'. Úgy gondolom, hasznos lett volna egy rövid áttekintés a szetuban használt betűk hangértékéről és a szetu hangrendszeréről. Az alaktan hagyományos felfogásban íródott (ezt dícséretnek szántam), könnyen áttekinthető és sok-sok példát hoz fel az egyes jelenségekre. Úgy gondolom, hogy nemcsak a nyelvtörténeti kutatásban használható, hanem szetu szövegek olvasására is.

A sorozat második része a *Szetu-magyar (Vabarna) szótár*. Ez mint a rövid előszóból kiderül az eposz és a két epikus ének összes szavát tartalmazza, és csak azokat. Így 4075 szócikket tartalmaz. A szótárnak is az a legerősebb oldala, ami a nyelvtannak, vagyis a sok-sok példa. És itt is azt hiányolom, amit a nyelvten esetében, a szetu írásban használt betűk hangértékének bemutatásáért.

Kétségtelen, hogy Pusztay János óriási munkát végzett a szetu énekek lefordításával, a nyelvten és a szótár összeállításával. Nem hiszem, hogy bárki más képes lett volna erre ilyen színvonalon. Pusztaynak egyesítenie kellett magában a nyelvész és az irodalmár legjobb tulajdonságait a négy kötetben olvasható eredmény elérésére.

E számunk olvasói is megismerkedhetnek a Pekó és az epikus énekek egyes részeivel és reméljük, hogy ezzel mi is hozzájárulhatunk az észti függetlenség századik évfordulójának méltó megünnepléséhez.

Csúcs Sándor

Magyar származású állat- és művészetbarátok Észtországban

Stern Károly és Stern Sándor észti édesanyjának és magyar édesapjának szokatlan találkozási pontja az első világháború következtében, majd a család életének alakulása a második világháborúban, és végül a fivérek tevékenysége a század második felében egy érdekes, fordulatokban gazdag fejezetet jelent nemcsak a Stern-Allimann család történetében, hanem a közelmúlt magyar-észti kapcsolatainak tekintetében is. A testvérpár történetét a művészet és az állatvilág iránti rajongás teszi igazán különlegessé, melyek mentén pályájuk is több helyen fonódik össze. Mindketten az észti közélet ismert és nagyrabecsült személyiségei: Stern Károly a Tallinni Állatkert felvirágoztatója, az intézmény vezetője 15 éven át, egy gazdag animalisztika tárgyú képzőművészeti gyűjtemény megalapozója; öccse, Stern Sándor grafikusművész pedig számos gyermekkönyv illusztrátora, az Észti Posta által kiadott állatvilágot ábrázoló bélyegsorozat tervezője és az állatkert lelkes önkéntese. A cikk néhány érdekes részletet mutat be a Stern-fivérek történetéből, melyek mentén bepillantást nyerhetünk a két testvér nem mindennapi életébe és elismerésre méltó munkásságába.

A Stern-fivérek édesanyja a német órásmester apától és észti anyától született, Kuressaareből származó Alma Allimann, aki a gimnázium elvégzése után beutazta Európát. A kalandvágyó fiatal lány utazásaira azzal kereste meg a pénzt, hogy az első világháborúban a hadifoglytáborokban orosz és német nyelveken fordított. Így ismerkedett meg az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregében szolgált, hadifogságba került Stern Józseffel (Joszef Stern). A fiatalok megállapodtak abban, hogy a férfi szabadulása után a lány szülővárosában találkoznak majd. Stern József végül Szibériába került munkatáborba, ahonnan sikerült eljutnia Kuressaareba, ahol felkereste a fiatal észti lányt. Összeházasodtak, és úgy határoztak, Budapestre

költöznek, ahol a zsidó származású Stern József ügyvédként praktizálhat. Itt született meg két fiuk is – Károly Jakob Stern (született 1921. június 13-án) és Sándor Martin Stern (született 1924. január 25-én) – akik az iskolát is Budapesten kezdték meg.

Mindkét fiú érdeklődése már gyerekkorukban az állatok felé fordult, szívesen töltötték az időt a lakóhelyükhöz közeli Budapesti Állatkertben az állatok megfigyelésével, lerajzolásával. Megismerkedtek az állatkerti dolgozókkal, akiknek beszámolóit, valamint más irodalmi példák és saját állatkerti megfigyeléseik nyomán maguk is írtak állatokról szóló történeteket. Állatos képekből, cikkekből saját albumot vezettek. Az apa 1930-as években bekövetkezett halála után (a források eltérő adatokat említenek) 1935-1936 körül tértek vissza édesanyjukkal Saaremaara a nagyszülőkhöz, ahol kiválóan megtanultak észti nyelven. (Mint magyarul és észtil is anyanyelvi szinten beszélő személyeket az 1960-as és 1970-es években mindkettőjüket hívták az Észtországba látogató magyar delegációk mellé tolmácsolni – a Szolnok–Tallinn testvérvárosi kapcsolat révén még ismerősi körüket is bővíteni tudták, de Károly és felesége egy magyarországi út során Kodály Zoltán otthonában is vendégeskedett.)

Sándor a Kuressaarei Ipari Iskola (Kuressaare Tööstuskool), Károly a Saaremaai Gimnázium (Saaremaa Ühisgümnaasium) diákja lett, majd később a Haapsalui Tanárképző Szemináriumban (Haapsalu õpetajate Seminar) végzett rajztanárként. A háborús időszakban Sándort a Wehrmachtba, míg Károlyt a Vörös Hadseregbe sorozták be. Édesanyjuk halálhíriüket kapta a háborúban, s Koppenhágába menekült, ám amikor megtudta, hogy mindkét fia mégis hazatért Kuressaaréba, maga is hazajött. Károly Saaremaan alapított családot, és ott dolgozott, közben a Tallinni Tanárképző Intézet (Tallinna õpetajate Instituut) levelező tagozatán folytatta tanulmányait.

Sándor a háborúból hazatérve 1947-ben Saaremaan először útpítő segédként dolgozott, de hamar kiderült zenei és képzőművészeti érdeklődése, így a művelődési ház művészeti programjainak vezetésével bízták meg. Képzőművészeti tanulmányokat szeretett volna folytatni, de mivel a régi rendszerben tanult, így 1943-ban szerzett érettségi vizsgáját nem fogadták el, ezért a zene felé fordult, s 1949-ben felvételt nyert a Tallinni Zeneiskola (Tallinna Muusikakool) zeneelmélet szakára. Közben az esti iskolába is beiratkozott, ahol szovjet középiskolai bizonyítványt szerzett, mellette pedig a Nõmme Zeneiskolában (Nõmme Muusikakool) adott órákat. Az esti iskola elvégzése után, 1956-ban végre felvételizhetett az Észt Művészeti Intézetbe (Eesti Riiklik Kunstiinstituut), ahol évfolyama egyik legidősebb diákjaként tanult a grafika szakon. Ennek sikeres elvégzése után, 1961-től 1970-ig tanított a Tallinni Pedagógiai Intézetben (Tallinna Pedagoogiline Instituut), később pedig az Eesti Raamat könyvkiadó illusztrátoraként és művészeti szerkesztőjeként dolgozott.

Sándor – a budapesti szép emlékektől vezérelve – gyakran látogatott ki egyedül vagy diákjaival a Tallinni Állatkertbe rajzolni.⁶ Ott értesült arról, hogy az intézmény élére vezetőt keresnek. A hírt továbbította fivérének, akit 1961. július 29-én neveztek ki a Tallinni Állatkert megbízott igazgatójává próbaidővel, 1962-től pedig

⁶ A Tallinni Állatkertet 1939. augusztus 25-én nyitották meg a Kadriorg parkban.

állandósították a pozícióját. A számos díjjal kitüntetett, sikeres művész fivér, Sándor több nyilvános interjúban is megjegyezte, hogy élete egyik legnagyobb büszkeségének azt tartja, hogy testvérét hozzásegítette az állatkerti igazgatói pozícióhoz.

Károlynak nehéz dolga volt: az állatkert komoly problémákkal küzdött, felszereltsége, gyűjteménye is hiányos volt, s az őt kinevező városi vezetőség is kissé bizalmatlan volt az új igazgatóval szemben. Egy évig például még lakást sem biztosítottak számára Tallinnban, ahol ismerősöknél, barátoknál és az intézményben húzta meg magát. Végül – áldozatos munkájának köszönhetően, mellyel nagyban hozzájárult az állatkert fejlesztéséhez – teljes állásba vették. Ekkor költözött a családjával is Tallinnba.

Tehetséges szervező, igazgató volt, széles zoológiai szaktudással is rendelkezett, amelyet teljes mértékben autodidakta módon sajátított el. Megalapította az Állatkert könyvtárát, amelyet gyakorlatilag a saját, igen értékes zoológiai és biológia témájú könyveiből hozott létre. A gyűjteményt később is folyamatosan gyarapította; ismerősei és családjával révén nehezen hozzáférhető idegen nyelvű szakkönyvekkel is ellátta azt. Az akkoriban szakmailag kiemelkedő Budapesti Állatkert mellett – amelynek vezetésével gyermekkorai ismerősei és Budapesten élő rokonai révén sikerült felvennie a kapcsolatot – több más állatkerttel is jó munka (és több esetben személyes) kapcsolatot épített ki (többek között Berlin, Prága, Lipcse, Rostock, Halle, Firenze, London, Frankfurt, Párizs és Veszprém intézményeivel). Különösen az 1960-as évek közepétől nyílt több lehetőség a külföldi együttműködésre, például svéd és finn állatkertekkel. Szakmai tudása, érdeklődése, lelkesedése és műveltsége (az észti, orosz és magyar mellett angolul és németül is tudott) mindezt segítette. A Fővárosi Állat- és Növénykert igazgatójával, Anghi Csabával a gyümölcsöző szakmai kapcsolat mellett barátság is kialakult közöttük. Ráadásul a budapesti együttműködés afféle belépőt is jelentett a nemzetközi (európai) zoológia világába, köszönhetően például annak, hogy a budapesti állatkert 100. évfordulójának alkalmából rendezett konferenciára külön meghívót kapott két fő Tallinnból is. Stern Károly magyarországi utazásai során soha sem mulasztotta el a legújabb szakkönyvek áttekintését, beszerzését és a hazai szakemberekkel való találkozást. Az ELTE kutatóival is folytatott levelezést.

A Tallinni Állatkert gyűjteménye folyamatosan gyarapodott vásárlások és ajándékozások (gyakorlatilag cserék) révén, melyben – hasonlóan az Észt SzSzK-ban akkor még nem hozzáférhető állatgyógyszerek beszerzéséhez – Károly személyes kapcsolatai is nagyban szerepet játszottak. Ehhez hozzájárult a felsőbb igazgatási szervek lustasága is, hiszen a tallinni kikötőbe érkező, eredetileg onnan tovább szállításra, a Szovjetunió más állatkertjeibe szánt állatokat sikerült Tallinnban tartani. Hasonlóan, a kölcsönös – de nem feltétlenül kiegyenlített értékarányú – ajándékozásokkal is lehetett gyarapítani az állományt. Hamarosan a Szovjetunió állatkertjei között a tallinni a rendelkezett a második legnagyobb gyűjteménnyel a különleges fajok tekintetében, s az intézménynek tíz év alatt majdnem megnégyszereződött az állatállománya. Stern Károly szakmai tudásán és lelkes „állatgyűjtő” szenvedélyén kívül szervezői készségeit is kamatoztatta munkája során: az állatkerti dolgozók száma nőtt, szakmai gárdát is sikerült szerveznie, akiknek tevékenységéhez igyekezett stabil

hátteret biztosítani. Sürgette az állatkert új – jelenleg is használt – helyre való költöztetését, építését. Rögtön kinevezése után kiállt az állatkert ügye és érdekei mellett: a város és a párt vezetőinek címzett levelekben szenvedélyesen ecsetelte az állatkert fontosságát, és hangsúlyozta a nem megfelelő finanszírozásból eredő működési nehézségeket.

Stern Károly 1975. augusztusában hunyt el szívinfarktusban Tallinnban. Sírja a tallinni Erdei Temetőben (Metsakalmistu) található. Utódja „jobbkeze”, hivatali ideje alatt az állatkert második embere, tudományos igazgatója, Mati Kaal lett, aki folytatta elődje megkezdett munkáját.

Stern Sándor az igazgatói széket elnyert fivére mellett önkéntesként maga is azonnal bekapcsolódott az állatkert munkájába, s így csaknem 50 éven keresztül közelről láthatta és vehetett részt az állatkerttel érintő fontos eseményekben és az állatok gondozásában. Legkedvesebb állata az Elsa nevű oroszlán, amelynek amolyan „pótszüloje” is volt. 1984-től kezdve két és fél évtizeden keresztül vezette a Tallinni Állatkert fiataloknak szóló rajzkörét. Számos állatokkal foglalkozó tankönyv, képeskönyv, mesekönyv illusztrátora, a Vallatud kurvid és az Ohtlikud kurvid című észt sikerfilmek egyik forgatókönyvírója. Állatokat ábrázoló bélyegeit a világ minden táján ismerik a gyűjtők. A Tallinni Állatkert és az Európai Állatkertek és Akváriumok Szövetsége (European Association of Zoos and Aquaria) logójának tervezője. A Tallinni Állatkert Baráti Köre tiszteletbeli tagja, 2015-ben pedig a Tallinni Állatkert valamint Tallinn városa is kitüntetéssel ismerte el munkáját. 2017. június 24-én hunyt el.

A Stern családnak különleges gyűjteménye van animalisztika témájú képzőművészeti alkotásokból (szobrok, grafikák, festmények), melynek alapjait Stern Károly tette le. Ezt az igen gazdag, elsősorban orosz, de távol-keleti, francia, belga, holland és német művészek alkotásait is tartalmazó, nemzetközi szinten is érdeklődésre számot tartó gyűjteményt több alkalommal is kiállították Észtországban a 2000-es években. Természetesen észt művészek munkáit is megtalálhatjuk a kollekción – igen nagy számban például a grafikusművész Stern Sándor rajzait. A fivérek művészethez való vonzódását magyarázza, hogy a művész Paul és az építész Karl Burmanhoz is rokoni kapcsolat fűzi anyai ágon a családot, de ükapjuk, Johan Eduard Alliman és annak testvérei is tehetséges észt műkedvelő festők voltak. A gyűjteményt jelenleg Károly fia, Alexander Stern kezeli és gyarapítja.

A Stern család kapcsolata Magyarországgal az idő múlásával egyre lazult, elsősorban a távolság és a kapcsolattartás nehézségei miatt. Stern Károly hivatalos útjain igyekezett felkeresni édesapja budapesti családtagjait; Stern József testvéreinek leszármazottaival – Stern Károly lányának visszaemlékezései alapján – többször beszéltek telefonon is. Stern Sándor egy 2000-es években adott interjújában azt mondta, inkább észtnek tartja magát, mint magyarnak, hiszen 11 évesen költözött Észtországba, viszont Magyarországra „szép emlékként” tekint. Ha azonban alkalma adódott rá, mindig szívesen kereste ő is a kapcsolatot a magyarokkal, Magyarországgal, ahová idősebb korában már turistaként látogatott el. Az pedig a sors tréfája, hogy Tallinnban egy rövid ideig Sándor családjával az állam által számukra kiutalt lakásban a fiatal

Kokla házaspárral – a magyar irodalom egyik kiemelkedő észt fordítójával, Tiiu Koklával és férjével, a magyarul szintén kiválóan beszélő nyelvészprofesszorral, Paul Koklával – lakott társbérletben.

A Stern-fivérek életútja és a család története még bizonyára sok érdekességet rejt, amelyeknek feltárása egyelőre várat magára. Remélhetőleg az észt levéltári anyagok további kutatása és a családtagok, munkatársak, ismerősök újabb visszaemlékezései alapján egyre több részlet kerülhet napvilágra és sikerül teljesebb képet alkotni erről a rendkívüli testvérpárról. A kutatás segíthet újabb megvilágításba helyezni a szovjet korszak magyar–észt kapcsolatait is, miközben két különleges XX. századi személyiség képe is kibontakozik.

Benedek Nóra

Források

Cikkek, könyvek

In memoriam Sandor Martin Stern. <http://tallinnzoo.ee/memori-am-sandor-martin-stern/>

Mati KAAL, Nädala jubilaar Karoly Stern 90. Kesknädal, 08. juuni 2011.

Heidit KAIO, Eesti pere löi loomakunstist Euroopa tühe väarikama kogu, Eesti päevaleht, 18. mai 2013.

Ly LESTBERG, Tükikesi Eda ja Sándor Sterni kirevast elukangast. Kultuur ja Elu, 2015 nr 2. 72–78. Mai LEVIN, Kolleksionaäri sihikindlustest ja animalistikast. Sirp, 15.08.2013.

Piret MÄENIIT, Loomaia jäljerajad. Tallinna loomaia lood ja inimesed. 2014. Tänapäev

Jukko NOONI, Mees kes armastab joonistada loomi. Nõmme sõnumid, 30. juuni 2006. Nr 13. (277) 5.

Jukko NOONI, Loomajoonistaja tähistas juubelit. Nõmme sõnumid, 20. veebruar 2009. Nr 4. (340) 4.

Sandor Stern 93 <http://tallinnzoo.ee/sandor-stern-93/>

TV- és rádióműsorok

Sirje EESMAA (autor), Legendaarne loomajoonistaja Sándor Stern tähistas 90. sünnipäeva. TV3 Uudised, 25. jaanuar 2014. <http://uudised.tv3.ee/>

Loomaia lood. Vennad Sternid. EER Arhiiv 07.02.2014.; Loomaied jõuab Veskimetsa. EER Arhiiv 31.01.2014.; Loomaia lood: Esimesed aastad Veskimetsas. ERR Arhiiv 21.02.2014 <http://arhiiv.err.ee/>

Interjúk

Interjú Stern Sándorral telefonon – Benedek Nóra, 2015. 11. 06., Tallinn.

Interjú Tiiu és Paul Koklával személyesen – Benedek Nóra, 2015. 11. 16., Tallinn.

Interjú Mati Kaallal személyesen – Benedek Nóra, 2015. 12. 10., Tallinn.
Interjú Thea Grepp-pel (Károly Stern lányával) személyesen – Benedek Nóra, 2015. 12. 12., Tallinn.

Levéltári források

Stern Károly levelezése a Tallinni Állatkerttel kapcsolatban 1968–1974 között. Tallinna Linnaarhiiv. Tallinn. Fondi nr: R-10, Nimistu nr: 4, Säiliku nr: 231., 235., 251., 258.

Észt tárgyak a Néprajzi Múzeum Európa-gyűjteményében

A Néprajzi Múzeum nem kizárólag a magyarság tárgyi emlékeit őrzi, hanem jelentős nemzetközi anyaggal is rendelkezik, melynek egy részét uráli népektől gyűjtött tárgyak teszik ki. Ezeknek nem csak a finnugristák szemében nagy a jelentősége. A XIX. század végén tulajdonképpen a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárát (amelyből később a Néprajzi Múzeum létrejött) Reguly Antal obi-ugor gyűjtése alapozta meg. Természetesen nem csak az obi-ugorok földjén jártak magyar gyűjtők, a múzeum egyik raktára észti tárgyakat is rejt, nem is kis mennyiségben.

1960-tól kezdve tucatnyi kiállítás (és vendégkiállítás) mutatott be valamilyen, az uráli népek néprajzához és kultúrájához kapcsolódó témát a Néprajzi Múzeumban. A múzeumlátogató közönség az elmúlt 10 évben több alkalommal is láthatott uráli vagy finnugor tematikájú tárlatokat. Ezeken a kiállításokon nem kölcsönzött anyag került a közönség elé, hanem nagyrészt a Néprajzi Múzeum Európa-gyűjteményében található tárgyakra épültek a kurátorok által kigondolt tematikák. Kivételt képez a 2005 őszen Johannes Pääsuke etnofotográfus munkáiból megrendezett kiállítás, melynek anyagát az Észt Nemzeti Múzeum kölcsönözte; illetve *A vízimadarak népe. Lennart Meri filmes vándorútjai 1969–1988* című, 2012-ben nyílt időszaki tárlat.

Ahogy fentebb említettük, a Néprajzi Múzeum Európa-gyűjteményének alapját a Reguly Antal, Jankó János és más kutatók által gyűjtött, uráli népektől származó tárgyak képezik. Jelentős anyag található a gyűjteményben a hantiktól, mordvinoktól, udmurtoktól, számiktól, és ezek mellett számos tárgy sorakozik az Európa-gyűjtemény raktárának polcain az uráli nyelvcsalád balti finn ágának képviselőitől, a finnektől és az észtektől is.

A Néprajzi Múzeum születésének időszakában már nagy figyelemmel fordultak a magyar néprajzkutatók a többi uráli nyelvet beszélő nép felé. Erre a korszakra

jellemző, hogy kiemelt figyelmet kapott a magyarság őstörténete, népünk feltételezett finnugor eredete, ezért az éppen születőben lévő tudományágtól, a néprajztól is azt várták, hogy majd megválaszolja a magyarság eredetére, őstörténetére vonatkozó kérdéseket.

Az észti anyag több hullámban került a Néprajzi Múzeumba, de alapját két nagy gyűjtés jelenti.⁷ Az egyik Oskar Kallastól származik, a XIX. század utolsó évtizedéből, az anyag másik része pedig az 1910-es évek első felében Bán Aladár (1871–1960) gyűjtőútjairól került be az Európa-gyűjteménybe.

Oskar Kallas (1868–1946) nyelvész és néprajzkutató Észtországban nemcsak néprajzi gyűjtőként, hanem az Észt Nemzeti Múzeum egyik alapítójaként is ismert. A tőle származó tárgyegyüttesben főleg jellegzetesebb ruhadarabok találhatók, például főkötők, kötött sapkák, gyapjúfonálból szőtt, geometrikus mintázatú övek és szoknyák. Teljes viseleteket a Kallastól vételezett tárgyak között sajnos nem találhatunk. A Kallas-féle viseleti darabok legtöbbje Saaremaa szigetéről származik; néhányról azt is pontosan lehet tudni, hogy Kärla községben készítették és használták.

Az Európa-gyűjtemény legtöbb észti tárgya Bán Aladártól, a Kalevipoeg fordítójától származik, aki kifejezetten a Múzeum számára gyűjtött anyagot. Ő volt az első magyar kutató, aki a szetuk⁸ földjén járt.⁹ Bán Aladár középiskolás éve alatt először a finnek iránt érdeklődött, figyelmét elsősorban a finn nyelv keltette fel, majd ezt követően érdeklődése középpontjába a néprajztudomány került, végül az észtek kultúrájával kezdett foglalkozni. Bán Aladár a terepen korszerű módszerekkel dolgozott, több fényképet is készített kutatóútjai során. (Észtországi gyűjtőútja során készült fényképeit 2012-ben kiállították a Tallinni Magyar Intézetben). Bán 1911-ben részleteket közölt a Kalevipoegből az Ethnographia hasábjain, és ugyanitt éveken keresztül szorgosan publikált az észtek történelméről és néprajzi jellemzőiről. Célja az volt, hogy a magyar értelmiség felfigyeljen erre a tehetséges rokon népre, és az észtek néprajzi ismertetésével inspirációt adjon a magyar folklórisztika kutatóinak. Írásaiban kiemeli és hosszan dicséri az észti nép szabadságvágyát, tanulékonyágát és szorgalmát, de macacsságukról is megemlékezik.

Bán Aladár a szetuk mellett természetesen Saaremaa, Hiiumaa és Muhu szigetén is gyűjtött, mert azt feltételezte, hogy a viszonylagos elszigeteltség miatt az itt élő népek több archaikus elemet őriztek meg népművészetükben és háziiparukban. Az észti szigetvilágból származó tárgyak kartonjain sokszor a szigetek svéd elnevezései (Ösel, Dagö és Moon) szerepelnek.

A múzeumok raktáraiban található gyűjtemények, tárgyegyüttesek nagyon kis százaléka kerül csak a látogatók elé, legnagyobb része rejtve marad előttük. Bán Aladár gyűjteményének szerencsés a helyzete, mert azokat a Múzeum 2013-ban megnyílt Saaremaa, Muhumaa és Hiiumaa – Az észti szigetvilág néprajzi képe száz

⁷ Kerezi 2000:454

⁸ Délkelet-Észtországban és az észti–orosz határ környékén élő, túlnyomórészt ortodox vallású néprajzi csoport.

⁹ Kőnczöl 1971:525

évvél ezelőtt – Bán Aladár gyűjteménye című időszaki kiállításban tekinthette meg a magyar közönség. Ebből az alkalomból önkéntes adományozók néhány mai, népművészeti motívummal ellátott mindennapi használati tárgyat is a Múzeumnak ajándékoztak, így az észt gyűjtemény mai használati tárgyakkal is gyarapodhatott. A XX. század elején viselt kesztyűk, harisnyák gazdag, változatos mintakincse mellett a magyar múzeumlátogatók azt is megcsodálhatták, mennyire változatos módon bukkannak fel észt népi motívumok a XXI. század hétköznapi tárgyain: sokszor ugyanaz a minta van jelen 100 év különbséggel egy korszerű, hétköznapi ruhadarabon, mindössze az előállítás és annak körülményei változtak meg. Az adományozott tárgyak között nemcsak a mai népi iparművészet tárgyai, hanem sorozatgyártott darabok is vannak. A Bán Aladár által gyűjtött tárgyak 2014-ben visszautazhattak arra a helyre, ahonnan származnak: 2014-ben a tárgyakat Saaremaa és az azt követő év tavaszán Hiiumaa is meg lehetett tekinteni¹⁰ egy időszaki tárlat keretein belül.

Bán közel 550 tárgyat gyűjtött. Igyekezett nem csak viseletekre vagy gazdagon díszített háztartási eszközökre szert tenni; arra törekedett, hogy a paraszti élet minél több területéről legyen valamilyen tárgyi emlék – így kerültek népi hangszerek, díszesen faragott söröskancsók, kisebb bútorok és gyapjából készült viseleti darabok egyszerre az Európa-gyűjteménybe. A Bán nyomdokaiba lépő, későbbi néprajzi gyűjtők talán olyan viccelődő megjegyzést is hallhattak, hogy szinte semmi sem maradt nekik, mert egy magyar – bizonyos dr. Bán – minden drága és érdekes holmit nagy összegekért megvásárolt és hazavitt, kifosztva ezzel az Észt Nemzeti Múzeumot.¹¹ Nyilvánvalóan ez az állítás nem lehet teljes mértékben igaz, viszont tény, hogy időnként néhány észt néprajzkutató ellátogat a Néprajzi Múzeumba a Bán Aladár által gyűjtött anyag kutatásának céljából. Nem véletlenül, hiszen ez a tárgye gyűjtés a három legnagyobb, külföldi észt gyűjtemény között van, a másik kettő Helsinkiben és Szentpéterváron található.¹²

A Bán Aladár által gyűjtött tárgyak közül talán a legértékesebb darabok az ékszerek, melyek közül több ezüstből készült. Az észtek az ezüst mellett különféle pénzerméket, kauricsigát és üvegyöngyöket is felhasználtak az ékszerek készítésekor. Az észt női viseletekre nagyon jellemző az ezüstből készült mellű, a sölög, melyből szintén több darab került a gyűjteménybe. Ennek az észt ékszernek több típusa van, vannak kúpos alakúak, amelyek átmérője lehet pár centiméteres vagy akár fél méteres is; illetve ismert lópatkó, fibula, gyűrű, csillag, korong és koszorú alakú típus is. A Bán Aladár által gyűjtött mellűk boglár néven szerepelnek a Múzeum adatbázisában. A szetuk jellegzetes, nők által viselt és egész mellkast eltakaró kúpos mellűjéből, vagyis sölögből nem került egy darab sem a gyűjteménybe. Ennek valószínűleg az az oka, hogy ezek az ékszerek generációkról generációkra öröklődtek, ezüstből készültek és

¹⁰ <http://muuseum.hiiumaa.ee/WP/uncategorized/korraks-koju/>

¹¹ <http://sirp.ee/s3-pressiteated/c2-pressiteated/eesti-teemalised-naeitused-ungari-etnograafiamuuseumis/>

¹² Pesti 2014:6

hatalmas értéket képviseltek; alapanyaguknak és koruknak köszönhetően műtárgypiaci értékük a mai napig jelentős.

A lábbelik általában kevesebb figyelmet kapnak, ha népviseletről van szó. Szerencsére a viseleti darabok között néhány észt lábbeli is a múzeum gyűjteményébe került. Ezek közül egy hímezett muhui papucs a Bocskor, csizma, paduka – *Kalandozások a lábbeli körül* című, a Kossuth téri épületben utoljára megtekinthető időszaki kiállításban is bekerült a vitrinbe.

Kallastól 35 tárgy,¹³ Bán Aladár gyűjtéséből pedig közel 550 tárgy található meg ma is az Európa-gyűjteményben. A Néprajzi Múzeum észt anyaga nemzetközi szinten is jelentős, amelyre igazán büszkék lehetünk. A múzeum 2017. december 3-án bezárta kapuit a látogatók előtt, de ez nem jelenti azt, hogy a gyűjteményi munka lezárul. Az észt anyag pár éven belül az Európa-gyűjteménnyel együtt a Szabolcs utcai Országos Múzeumi Restaurálási és Raktározási Központban létrehozott raktárban kerül majd méltó helyére, de amíg ez nem történik meg, az érdeklődők megtekinthetik a már digitalizált tárgyakat a múzeum online gyűjteményeiben.

Kövesdi Lilla Dóra

Irodalom

- Kerecsi Ágnes 2000. *Európa-gyűjtemény*. In: A Néprajzi Múzeum gyűjteményei. Néprajzi Múzeum, Budapest.
 Könczöl Imre 1971. Emlékezőnk. Bán Aladár. *Életünk*, 9. évf., 6. szám, 523–528.
 Olavi Pesti 2014. Mida võiks teada Aladár Bánist? *Meie Maa*. 280. szám, 6.

Internetes források

- Eesti-teemalised näitused Ungari etnograafiamuuseumis. <http://sirp.ee/s3-pressiteated/c2-pressiteated/eesti-teemalised-naeitused-ungari-etnograafiamuuseumis/>
 Korraks koju. <http://muuseum.hiiumaa.ee/WP/uncategorized/korraks-koju/>

¹³ Eredetileg valószínűleg 36, de egy tárgyat még az 1920-as években le kellett selejtezni.

Az Észti Nemzeti Múzeum

Nagy feladatot vállalt Észtország, amikor 2005-ben, nemzetközi építész-tervező csapattal megkezdték a II. világháborúban elpusztult Eesti rahva muuseum (Észti Nemzeti Múzeum) újratertését. 2016-ban nyílt meg az új épület, amely lenyűgöző alkotás. Hatalmas, mégis emberi léptékű terei, minimalista, letisztult berendezése, s a számos apró látnivaló (belsőkert, szöttek, kavicsfotelek) a modern északi architektúra élvonalába emeli a kívülről egyszerűnek tűnő, lenyűgözően hatalmas épületet, mely hosszan elnyúló formájával utal arra is, hogy a II. világháborúban a területen katonai repülőtér volt. A tervezők fontosnak tartották, hogy a múzeumi kiállítások számára méretes, jól tagolható terek alakuljanak ki, több, párhuzamosan futó kiállítás számára, legyen hely számos, a múzeumot tudományos műhellyé alakító funkció: konferenciaterem, hanglabor, kutatói szobák egyaránt helyet kaptak.

A múzeumépületben több kiállítást is megtekinthetünk. Állandó kiállítások a Kohtumised (Találkozások), mely az észti kultúrát mutatja be, és az Uurali kaja (Uráli visszhang), amely az uráli nyelvcsaládba tartozó népcsoportok hagyományos életmódjába enged bepillantást. A Kohtumised kiállítás nagy alapterületű, sok különálló térre tagolt, akármerre indulunk, meglepetések, interaktív figyelemfelhívó lehetőségek és hagyományos vitrines bemutatók várnak ránk. A szerkesztők célja az volt, hogy az észti nép kultúrájának széles spektrumát mutassák be, mind időbeli, mind tematikus, mind pedig a társadalom tagolódása szempontjából. A kiállításba belépve az észti városi kultúra közelmúltjának vitrinjeit láthatjuk először. Hétköznapi tevékenységek jellegzetes tárgyait tekinthetjük meg, mindennapi viselő ruhadarabokat, gyermekjátékokat, hagyományos ételféleségeket láthatunk, de nem hiányoznak a vallási élet tárgyai, sőt, a tisztálkodás eszközei sem – mindjárt a bejáratnál egy véccékagylóba botlunk.

Különleges hangulata van a függönyökkel elválasztott, berendezett hálószobáknak, melyek mind kipróbálhatók. Ha rászánunk egy kis időt, beleérezhetünk a különböző életmódokat megjelenítő helyiségek hangulatába, a gyermek-hálószobától a magányos nyugdíjas szobáig. Néprajzoként különösen érdekesnek találtam a legfontosabb észti folklóralkotásokat és -adatközlőket bemutató labirintust, ahol életnagyságú képeken találkozhatunk az adatközlőkkel, akiknek hangja is megszólal, ha megállunk a kép előtt. Népdal, hintadal, mese, önéletrészlet, és más műfajok darabjai is meghallgathatók, az adatközlők életéről is kapunk egy vázlatos áttekintést. Látványos még a modern múzeumokban egyre népszerűbbé váló látványraktár, ahol a múzeum több száz darabra rúgó fa söröskorsó gyűjteménye látható, illetve az üvegből készült padlón át ráláthatunk a szekerekre, kocsikra.

Az uráli népek kultúrájáról szóló kiállítás igen tagolt térszerkezetű. Az első teremben interaktív falon jelenik meg az uráli népek családfája, s egy másik falon egyes alapnyelvi szavak villannak és hangzanak fel a különböző nyelveken, hogy a hasonlóság és a szabályos hangmegfelelések megtapasztalhatók legyenek. Innen léphetünk be a halak nyomán a kiállítás különleges világába. Világító, nyírfakéregre vésett ábrához hasonló halak mutatják az utat, hosszú, hangulatos folyosók kötik össze

a termeket. A kiállítás fő vonulatait az életfordulók szokásai, a férfi–nő kapcsolat, az évszakok változása és a területi tagolódás adja. Négy nagy teremben jelennek meg a kisebb uráli népek életmódját bemutató installációk, melyek több érzékszervünket is megmozgatják: rajzfilmek jelennek meg mondák, mítoszok, hallhatjuk a madárcsicsergést, a befűtött szauna tüzének pattogását, a halkan siratózó asszonyt. Vannak érintőképernyők, melyek további információt kínálnak, képeket, tárgyleírásokat lehet megtekinteni. Tárgysorozatokat is végigkövethetünk, mint például a múzeum lapp sapkagyűjteményét. A látogatók kedvencei a szibériai, téli teremben a fákon foszforeszkáló tamgák, melyeket megnyomva egy fénylő medve ágaskodik fel, illetve dörmög rá a betolakodóra. Magyar szemmel nézve sajnálatos, hogy hazánk kultúrája szinte egyáltalán nem jelenik meg a kiállításon, csupán egy magyar káposztaszéletelőt fedeztem fel az egyik folyosó tárgyai között. Másrészt jó lett volna még több magyarázat, hogy az egyedi nézelődő számára könnyebben értelmezhető legyen a látvány, de valószínűleg ezt a hiányt a múzeumpedagógus könnyen pótolja. Összességében nagyon jól felépített, sokszínű, megragadó kiállításokat láthatunk az Észti Nemzeti Múzeumban, igazán megéri felkeresni.

Dyekiss Virág

A múzeumnak természetesen van honlapja is: www.erm.ee Itt részletes, fényképekkel illusztrált ismertetést olvashatunk (angolul és oroszul is) a múzeumról és a kiállításokról. *A szerk.*

Kereskedelmi és civil kezdeményezések a kisebbségi anyanyelvhasználatért

A 2011-ben Kolozsvárott megalakult „Igen, tessék! – Da, poftiți!” mozgalom fő célja, hogy az anyanyelvhasználatot a kereskedelmi szektorban kiterjessze.¹⁴ Tevékenységi körük közé tartozik ingyenes sajtókiadványuk terjesztése, mely 18 ezer példányban jelenik meg. A havilap elérhető online felületen is (<https://issuu.com/igentesek/docs>).¹⁵ A kiadvány mellett matricákat is kiadnak, melyekkel a különböző intézmények, üzletek ajtaját megjelölve jelzik az ügyfeleknek, hogy azok tudnak magyar nyelvű

¹⁴ http://erdely.ma/kozeletunk.php?id=101951&cim=sikeress_igen_tessek_mozgalom_kolozsvaron_video

¹⁵ <http://archivum2.szabadsag.ro/szabadsag/servlet/szabadsag/template/article,PArticleScreen.vm/id/94360>

szolgáltatást is nyújtani.¹⁶ A mozgalom az eltelt öt év során egyre nagyobb népszerűsége tette szert, sok támogatót szerzett. Kezdetben csak Kolozsvárott és szűkebb környékén folytatták tevékenységüket, azonban napjainkra ez a kör kibővült, és országos méretűvé vált. A kezdeményezés reklámozza partnereit, ami jelentősen megnövelheti azok forgalmát. Pozitív hatással van a kereskedelemre is ezáltal a kisebbségi anyanyelvhasználatra is. Jelenleg hétszáznál is több kereskedelmi partnerük van. Egyik legnagyobb partnerük a német barkácsáruház, a Praktiker, de partnereik között van még az OTP Bank is. Az áruházban a magyar nyelvű kiszolgálás mellett kedvezményt kapnak azok a vásárlók, akik rendelkeznek a társaság által kiadott hivatalban megjelenő utalvánnyal.¹⁷ A társaság honlapján egy keresőprogram segítségével lehet tájékozódni arról, hogy a tercier szektorból kik csatlakoztak ehhez a mozgalomhoz (például: Kolozsvári Állami Magyar Színház, a szegedi Mozaik Kiadó, Clinica Salvosan Ciobanca, Bolyai Társaság, Sonrisa Dance Center). Ezenkívül arról is lehet információt szerezni, hogy kik tudnak állandó magyar nyelvű szolgáltatást nyújtani. (Az OTP Bank csak alkalmi, de a Praktiker állandó magyar nyelvű szolgáltatást nyújt.). 2015-ben megjelent a Zöld Okos című kiadvány, melyben szintén lehet tájékozódni a magyar nyelvű kiszolgálást nyújtó magyar és román cégekről, szolgáltatókról.¹⁸

A mozgalmat korábban több kritikával illették az Erdélyi Magyar Néppárt (EMNP) Bihar megyei szervezetének képviselői. A matricákat, melyek a könnyebb tájékozódást segítik, csak felszíni megoldásnak tekintették. A párt tagjai veszélyesnek is ítélték ezt a kezdeményezést. Úgy vélték, hogy a román nyelv elterjedne a magyar-román határ menti közigazgatásban, ha Magyarországon is alkalmaznák a matricákat a magyar mellett románul is beszélő önkormányzati dolgozók. Ezzel a magyarországi hivatalokba bekerülne a román közigazgatási nyelv.¹⁹ Horváth István, a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet vezetője a kritikára válaszolva elmondta, hogy nem értették meg a kezdeményezés célját. Az elsősorban a kereskedelmi és szolgáltatói magánszférában szeretné kiterjeszteni a magyar nyelv használatát.²⁰ Azt szeretnék tudatosítani, hogy kereskedelmi előnyökkel járhat az anyanyelvű kiszolgálás.²¹ Horváth István még azt is kiemelte, hogy korábban problémát jelentett a magyarok egymás közötti kommunikációja magyar nyelven. Még abban az esetben is a román nyelvet használták, ha egyértelművé vált, hogy az eladó beszél magyarul. Ennek az

¹⁶ <http://pestisracok.hu/igen-tessek-mar-multik-bekapcsolodtak-romania-ketnyelvusitesebel/>

¹⁷ <http://www.kronika.ro/erdelyi-hirek/beszallt-az-igen-tessek-mozgalomba-a-praktiker/print>

¹⁸ <https://kronika.ro/erdelyi-hirek/megjelent-a-kolozsvari-magyar-cegeket-listazo-zold-okos/print>

¹⁹ <https://kronika.ro/erdelyi-hirek/anem-vagyunk-turistaka-a-kifogolja-az-igen-tessek-programot-a-nagyvaradi-emntaemnp>

²⁰ <http://archivum2.szabadsag.ro/szabadsag/servlet/szabadsag/template/article,PArticleScreen.vm/id/706>

²¹ <https://kronika.ro/erdelyi-hirek/elutasitja-az-emnp-vadjait-az-igen-tessek-nyelvhasznalati-kampany-kezdemenyezoje/print>

volt oka, hogy a román nyelven való kommunikáció számított kizárólagos és elfogadott normának.²²

2016-ban közösségi oldalukon egy olyan bejegyzést tettek közzé, melyben leírják, hogy a szlovákiai Merkury Market is fontosnak tartja, hogy vásárlóik használhassák anyanyelvüket áruházukban.²³ Bár elsősorban itt is kereskedelmi előnyöket hozó tevékenységről lehetne beszélni, mégis jelentősen támogathatná a szlovákiai magyar kisebbség nyelvhasználatát. Korábban a média számos olyan szlovák döntéshozatalról vagy törvényjavaslatról közvetített, mely éppen a magyar nyelv használatát próbálta korlátozni. A 2009-es szlovák államnyelvtörvény ellen interneten benyújtottak egy petíciót is.²⁴

Az erdélyi példa azt mutatja, hogy rövid időn belül is lehet nagymértékű változást elérni, amennyiben az adott ötlet kivitelezéséhez a kormány is hozzájárul. Romániában is felismerték, hogy a többnyelvűséget érdemes támogatni. A romániai kormány a magyar kormányhoz hasonlóan pályázati úton támogatja ezt a kampányt.²⁵ A határon túli magyarokhoz hasonlóan az Oroszországban élő nyelvrokonainknál is különböző mértékű nehézség jellemzi az anyanyelv használatát. Nagyobb lélekszámú népek esetében léteznek különböző, inkább csak civil kezdeményezések, de az erdélyihez hasonló mozgalomra valószínűleg itt is lehetne támogatókat találni.

2017 tavaszán, Budapesten tartózkodó oroszországi finnugor lektorokat és ösztöndíjas hallgatókat kérdeztem meg arról, hogy Oroszországban is lehetne-e az erdélyi mozgalomhoz hasonló kezdeményezést szervezni a finnugorság körében. A Mari Köztársaságban és az Udmurt Köztársaság területén is előfordul a felragasztott matricák használata. A Mari Köztársaságban törvény írja elő üzletek és cégek számára a mari nyelvű felirat használatát az orosz mellett. Bár voltak különféle kezdeményezések civil szervezetek részéről, azonban azok mégsem bizonyultak hosszú távú megoldásnak. Jelenleg nem létezik egy olyan központi erő, mely szervezett körülmények között foglalkozna a kereskedelmi élet nyelvhasználatával. Azokat az üzleteket, cégeket, ahol használhatják a mari nyelvet, hivatalosan is szokták reklámozni televízióban vagy rádióban. Ezenkívül minden évben megrendezik a „Mariul beszélek” akciót. Ez szintén a mari nyelv használatát hivatott népszerűsíteni. Fiatal aktivisták matricákat és szórólapokat osztogatnak az utcákon. A szórólapokra mari – orosz szöveget nyomtatnak.

Kisebbségi lélekszámú népek esetén (hanti, manysi) nem léteznek ilyen lehetőségek, mert kormányzati szervek nem támogatják sem a civil, sem a kereskedelmi kezdeményezéseket. Megfelelő támogatás nélkül ezeknek a nyelveknek megkérdőjelezhető a fennmaradása.

Nagy Judit Barbara

²² <http://itthon.transindex.ro/?cikk=20122>

²³ <https://hu-hu.facebook.com/igentessek/>

²⁴ <http://www.prae.hu/news/4059-peticio-a-szlovak-allamnyelvtorveny-ugyeben/>

²⁵ http://mandiner.hu/cikk/20130825_igen_tessek_hasznald_az_anyanyelved

Finnugor szeminárium

Immár a 30. finnugor szemináriumra került sor január 12-én és 13-án Pécsen. Örömmel tapasztaltam, hogy közel harminc évvel ezelőtti kezdeményezésem, a hazai finnugristák januári találkozója mit sem veszített vonzerejéből, a résztvevők létszáma 30 és 40 között mozgott.

Fancsaly Éva üdvözlő szavai után Asztalos Erika kapott szót. Ő „Az uráli nyelvek mondattanának változása aszimmetrikus kontaktushelyzetben” c. a Nyelvtudományi Intézetben folyó projektumról számolt be. A résztvevők a kutatás során azt vizsgálták, hogyan hat a kétnyelvűség és rajta keresztül az orosz néhány uráli nyelv (szurguti és színjai hanti, udmurt és nyenyec) mondattanára, elsősorban szórendjére. Egy konkrét példát is említett az előadó: a régi (XIX. századi) udmurt szövegekben 35% a nem ige-végű mondatok aránya, a mai szövegekben már 44%. A számadatok úgy magyarázhatók, hogy az udmurtban az eredeti SOV (alany–tárgy–ige) szórend fokozatosan SVO-ba megy át. Hogy kb. száz év alatt ez a 9%-os változás sok vagy kevés, gyors vagy lassú, és hogy milyen mértékben tulajdonítható az általános kétnyelvűség és az orosz hatásának, az már felfogás kérdése – teszem én hozzá. A kutatás során készült egy mondattani adatbázis is az említett nyelvekből. Ez, valamint a kutatás honlapja bárki számára hozzáférhető: www.nytud.hu/oszt/elmnyelv/urali/index.html

Gugán Katalin az „Urali nyelvek névszói szerkezetei” c. induló projektumot mutatta be. Ebben a magyar, a hanti, az udmurt és a nyenyec szerkezeteket vizsgálják.

A következő előadó, F. Gulyás Nikolett „Ditranzitív szerkezetek a keleti hantiban: szintaktikai és szemantikai kérdések” címmel mutatta be eredményeit.

Ezt követően ismét Asztalos Erika kapott szót. Ezúttal a „Volga-vidéki finnugor nyelvek tipológiai adatbázisa” c. kezdődő projektumot mutatta be. Ez tulajdonképpen folytatása egy korábbi munkálatnak az ELTE Finnugor Tanszékén (Az ugor nyelvek tipológiai adatbázisa). Ebben a kutatásban 213 alak- és mondattani paramétert vizsgáltak az ugor nyelvekben. Az eredmények az interneten is elérhetők: utdb.elte.hu A mostani kutatás során a komi-permják, az udmurt és a mezei mari nyelveket vizsgálják az előzőhöz hasonló módon.

Farkas Judit a házigazdák képviselőjeként „Nyelvtörténeti nyomok a határozottság kifejezésében a magyarban” címmel tartott előadást. Mészáros Csaba (Rokonság vagy idegenség. A hazai keletkutatás dilemmái a Monarchia korában.) kritikus szemmel tárgyalta a keletre, pontosabban Szibériára irányuló néprajzi kutatások módszertani sajátosságait. Kifogásolta, hogy a kutatók rövid időt töltöttek a kutatási helyszíneken, és a kutatás nem volt alapos, csak a hasonlóságokra irányult. Hasonló témakörben mozgott Nagy Zoltán előadása is: „Idegenek között rokonok. Magyar kutatók Oroszországban a Monarchia idejében.” Az előadó Munkácsi Bernát és Pápai Károly, illetve a gróf Zichy-féle expedícióban részt vevő Pápay József és Jankó János szibériai gyűjtőútja kapcsán a kutatás tartalmi, módszertani kérdéseivel, illetve a kutatók attitűdjével foglalkozott időnként kritikus hangnemben. Azt gondolom, hogy enyhíthetjük a kritika szigorát, ha figyelembe vesszük az adott kor szellemét és gondolkodásmódját.

A szombat délelőtt Csepregi Márta és Gugán Katalin beszámolójával kezdődött 2017. júniusi gyűjtőútjukról a szurguti hantik között. Márta 1991-ben járt először a hantiknál, kötött életre szóló barátságokat. Fényképekkel illusztrálva mutatta be mi történt azóta Hantiföldön és hanti barátaival. Gugán Katalin az utazás céljáról, vagyis spontán nyelvi anyag gyűjtésével kapcsolatos problémákról beszélt.

Ruttkay-Miklán Eszter a zirci Reguly Antal Múzeum új kiállításának terveiről számolt be. A kiállítás megnyitását 2019-re, Reguly születésének 200. évfordulójára tervezik. Tamás Ildikó „A számi társadalom kihívásai a kortárs színművek tükrében” címmel tartott előadást, amelyet a Domokos Johanna szerkesztette „Szerencsefia. Kortárs számi drámák” (Budapest, 2017. Napkút Kiadó) inspirált. Azt tervezzük, hogy az érdekes kötet ismertetésére lapunkban visszatérünk.

Zaicz Gábor előadásának címe „A finnugor szak a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen (1999–2012)” volt. Az előadó azonos című könyve tavaly jelent meg, ismertetés olvasható róla lapunk tavaly szeptemberi számában.

Végül Kubinyi Kata beszélt Finnország és Észtország függetlensége 100 éves évfordulójának megünnepléséről. Előadásának Finnországról szóló részét e számunkban közöljük. Ami Észtország idejülemét illeti, az ELTE Finnugor Tanszékén országismereti előadássorozatot tartanak minden kedden (16–17,30). Az első előadás február 13-án hangzott el. (Bereczki András, Észtország és az észtek története dióhéjban). Kubinyi Kata előadásához kapcsolódva Sipőcz Katalin és Ruttkay-Miklán Eszter is beszámolt a finn évforduló szegedi és zirci eseményeiről.

A szemináriumot a hazai finnugrisztika jövőjéről folytatott beszélgetés zárta. Ennek során Farkas Judit beszélt a pécsi kilátásokról. Pécsen ugyan nincs finnugor szak, de vannak finnugristák. Közülük többen is hamarosan nyugdíjba vonulnak, és akkor (legalább is a pesszimista forgatókönyv szerint) Farkas Juditra fog hárulni mind a magyar nyelvtörténeti, mind a finnugrisztikai oktatás. Másutt nem ennyire rossz a helyzet, az utánpótlással kapcsolatos aggodalom azonban nem indokolatlan. Számomra ez volt a beszélgetés végső üzenete.

Örömmel hallgattuk viszont Maticsák Sándor bejelentését, hogy a következő szemináriumot a debreceni Finnugor Nyelvtudományi Tanszék rendezi 2019. január 11–12-én.

Nem említettem még a péntek esti szokásos közös vacsorát. Ez a megszokott jó hangulatban zajlott és remélhetőleg erősítette a hazai finnugristákban az összetartozás érzését. Köszönet a pécsi kollégáknak, mindenek előtt Fancsaly Évának a szeminárium gondos megszervezéséért és gördülékeny lebonyolításáért.

Csúcs Sándor

”Suomi 100”

A 2017-es finn jubileum méltó megünneplésére az ELTE Finnugor Tanszékének oktatói és hallgatói már 2016 nyarán szövögetni kezdték a terveket. Úgy gondoltuk, a jubileumi év soha vissza nem térő alkalom lesz a Finnország, ill. a finn nyelv és kultúra iránti érdeklődés felkeltésére. Terveink közül végül a következők váltak valóra:

Műfordítói pályázat a független Finnország 100. évfordulójának tiszteletére

A Kalevala napján, 2017. február 28-án a Magyar–Finn Társasággal és a Finnagorával karöltve műfordítói pályázatot hirdettünk kortárs finn irodalmi művekből, kezdő műfordítók számára. Hasonló pályázatra legutóbb a 90. évforduló alkalmával, 2007-ben került sor a Kalevala Baráti Kör szervezésében. A mostani pályázaton egy híján 40 pályaművet bírált el a Jávorszky Béla vezette zsűri, melynek tagjai Karádi Éva, Polgár Anikó, Pusztai-Varga Ildikó és Kirsi Rantala voltak. A beadási határidő Eino Leino napja (júl. 6.) volt, az eredményt Aleksis Kivi napján (okt. 10.) hirdettük ki, az ünnepélyes díjátadásra pedig a budapesti Margó Irodalmi Fesztiválon, október 22-én került sor. Próza kategóriában a megosztott 1. díjat Botka Gabriella és Sabján Ildikó nyerte, 2. helyezés: Majoros Etelka, 3. helyezés: Freisingerné Bodnár Judit. A líra kategóriát Buzás Borbála és Várkonyi Flóra közös pályázata nyerte, 2. helyezett: Nagy Ulla; 3. helyezett: Neer Beatrix.

A szervezéshez (kötelező és választható művek kiválogatása, szerzői jogokról való egyeztetés, kommunikáció stb.) már 2016 nyarán hozzáfogtunk. A munka oroszlánrészét Bába Laura végezte; a pályázat sikeres lebonyolítása mindenekelőtt az ő érdeme. A teendőinknek azonban nincs vége: hátra van a pályázat utógondozása és a tanulások levonása.

Finnország házhoz jön: Bölcsésznapok a Trefort-kertben, 2017. május 9–11.

A Bölcsésznapok eseményei közt általában nem könnyű egy kis tanszéknek helyet kapnia, most azonban egy hallgatóinkból verbuválódott lelkes csapatnak sikerült kiharcolnia, hogy az általuk kidolgozott programot felvegyék a háromnapos fesztivál eseménynaptárába *Suomi tulee kylään – Finnország házhoz jön* címmel. A programpontok között szerepelt finn nyelvről, rokonszó-felismerés, *mölkky*-dobálás, személyiségteszt (mennyre felel meg az értékrended egy finnnek?), egy alaposan előkészített pódiumbeszélgetés a hazai és a finn egyetem oktatás különbségeiről, valamint filmvetítés. Népszerű volt a ”Suomi 100” logókkal és kék-fehér zászlókkal kidekorált finn sátor, ahol a különböző játékok nyertesei finn kitzőket, Runeberg-tortácskákat és más finomságokat kaptak. (Köszönet a Finn Nagykövetség támogatásáért, valamint önkéntes ”sütőtehetségeinknek” önfeláldozó munkájukért!) A finn napok fogadtatása igen pozitív volt a bölcsészek és más látogatók részéről.

Magyar–balti finn nyelvi és kulturális összevetések: konferencia az ELTE-n a finn és az észt függetlenség százéves évfordulója tiszteletére, 2017. május 26–27.

Finnország és Észtország jubileumi éve jó alkalmat kínált arra, hogy újraélesszük a Pusztay János által *Kaukovertailuja* néven elindított szombathelyi magyar–finn, ill. az amellé később csatlakozó magyar–észt kontrasztív konferenciákat. A több hónapnyi intenzív szervezőmunka eredményeképp 40 előadást hallhattunk, nyelvészeti, irodalmi, néprajzi és kultúrtörténeti témákról. Az előadók hat ország 14 egyeteméről érkeztek, köztük az ELTE-ről is. Külön öröm volt látni, hogy végzős hallgatóink, ill. kezdő doktoranduszaink közül hatan is szerepeltek az előadók között. Úttörő kezdeményezésként a konferencia égisze alatt félnapos fordítói műhelyt is szerveztünk.

A konferencia védnökségét a két jubiláns ország magyarországi nagykövete vállalta. A tervek szerint az újraindult konferenciasorozat felváltva fog folytatódni Budapesten és Debrecenben; a következő *Kaukovertailuja*-konferenciát a debreceniek szervezik 2019-ben.

Eleven ősz a Bartók Béla Boulevardon: irodalmi kávéház, 2017. szeptember 24.

A többnapos Bartók Béla úti rendezvénysorozat díszvendége 2017. őszén Finnország volt. Bába Laura és hallgatói irodalmi kávéházzal és filmvetítéssel járultak hozzá a kínálathoz.

Tanítási szünet és tanszéki ünnepség a 100. függetlenségi napon, 2019. december 6.

Miután az ősz folyamán egymást érték a különböző – mikor milyen témájú – tudományos programok, ülések, gyűlések és konferenciák, a félév végére alaposan elfáradtunk, így eldöntöttük: hetedhét országra szóló rendezvény helyett a tanszék falai között, családi hangulatban fogjuk a jeles napot megülni. Valóban, a folyosót már kora reggel belengte a friss kávé és kalács illata, de mert Bába Laura és Simon Valéria igen gazdag programot állított össze, aminek különféle csatornákon híre ment, a nap végül meglehetősen mozgalmasra sikeredett, irodalmi összeállítással, társasjátékokkal, az YLE1 élő műsorával, a kari menzán kínált finn ételekkel, a kávézóban szóló finn zenével, a hallgatóink által sült születésnap tortával, az ünnepi beszéddel, és mindenekelőtt a folyamatos vendégjárással, az egy koccintásra vagy egy kávéra betérő kollégákkal, finn szóra vagy finn ízekre vágyó finnekkel, ismerős és ismeretlen finnbarátokkal. A nap folyamán részletek hangoztak el Petri Tamminen *Suomen historia* (Finnország történelme) című novelláskötetéből finnül, a tanszék finn vendéghallgatóinak előadásában, és magyarul, finn szakos MA-hallgatóink fordításában.

Kubinyi Kata

Nyári egyetem Udmurtiában

2017 júliusában az Udmurt Állami Egyetem újra megtartotta nyári kurzusát, melyen az ELTE-ről ketten is részt vehettünk. Három hét intenzív nyelvtanulás, fejlődés és sohasem látott izgalom várt ránk.

Július 9-én, reggel hatkor indult a repülőgép a budapesti Liszt Ferenc Repülőtérrel, mely két és fél óra múlva már Moszkvában landolt. Számomra a repülés egy egészen új élmény volt, így tele izgalommal és egy kis aggódással szálltam fel, de persze hamar rájöttem, hogy nem volt miért izgulnom. Az utat nagyban megkönnyítette, hogy egy egyetemi társammal együtt tettük meg, és ez az elkövetkező egy hónap minden napján nagy segítséget jelentett. Itthon a nyári melegből keltünk útra, de Moszkvában egészen más időjárás fogadott: borús, sötét, esős idő volt, és még a lehetünk is látszott.

Moszkvából a landolást követően fél nap múlva indultunk tovább vonattal Izsevszkbe. A 18 órás vonatkozás elsőre iszonyatosan hosszúnak tűnt, de sokkal gyorsabban eltelik, mint azt gondolnánk. Az út nagy részét éjszaka tesszük meg, így egy jelentős rész telik el az alvással. A többi ébren töltött órában volt szerencsénk ismerkedni utastársainkkal, két orosz hölgygel, akik nagyon nyitottak és érdeklődők voltak irányunkba. Ez jó alkalom volt számunkra az orosz nyelv gyakorlására is, a hölgyek pedig szívesen tanultak magyar szavakat tőlünk. A vonat, melyen utaztunk nagyon barátságos, légkondicionált és tiszta volt, illetve a személyzet is kedves és segítőkész volt.

Izsevszkbe érkezésünkkor leendő udmurt kísérőink már vártak minket az állomáson, és egyből teljes segítséget nyújtottak a szállást és utazást illetően. Összesen négy udmurt egyetemista lány segített és kísérgetett minket az ott töltött idő alatt, és mindent megtettek, hogy semmiben se szenvedjünk hiányt, hogy az elsőre nagyon idegen világot idővel igazán otthonosnak érezzük majd.

A nyári egyetem csoportja összesen öt főből állt. Közülük három magyar, egy amerikai és egy finn diák volt. A közvetítő nyelv az angol, de még inkább a finn volt. Finnül szinte mindenki kiválóan tudott, mint kiderült, jobban, mint angolul.

A szállásunk egy új kollégiumban volt, vadonatúj bútorokkal berendezett szobákban. A hetedik emeleti ablakunkból csodálatos kilátás nyílt a városi naplementére. Hamar megtanultunk együtt élni, nem volt gond, hogy más-más környezetből érkezünk. A meleg víz hiányát is gyorsan tudtuk orvosolni néhány fazék és egy vízmelegítő segítségével. Nem is gondoltuk volna, hogy amikor elutazunk hétvégén vidékre, utána mennyire fognak hiányozni ezek a fazekak... A kollégiumban örökös portások eleinte retentő félelmetesek voltak számunkra, oroszos szigorúsággal érdeklődtek a hétvégéinkről és a hógylétünkről is. Az első paprikáskrumpli főzés után egy kis kóstolóval kínáltuk meg őket, és azt hiszem igazán megérte, mert innentől kezdve eltűnt arcukról az a szigor, és minden nap mosolyogva, kedvesen beszélgettek velünk, már a kutyogós kávéfőzőnk alatt sem kapcsolták le a tűzhelyet és a mosoda kulcsát is megkaphattuk egy egész éjszakára.

Az oktatás három héten keresztül hétköznapokon zajlott. Minden napunk udmurt nyelvórával kezdődött, melyet csoportbontásban tanultunk, hiszen köztünk mind kezdő, mind haladó szintű diákok is voltak. Én magam a haladó csoportba kerültem a finn, és egy másik magyar diákkal együtt. A finn az órán is megfelelő közvetítő nyelv volt, így a nehezebb vagy magyarázatra szorulóknak nyelvtani részek, vagy szavak esetén tanárunk finnül tudott segíteni nekünk. A délutáni órákon az udmurt kultúráról hallgathattunk előadásokat angol nyelven, így a kezdő csoport tagjai is mindent megértettek. Hetente többször is, délutánonként múzeumlátogatásra indultunk, vagy a városban sétáltunk. Ugyanezekben az időpontokban kézműves foglalkozásokon is részt vehettünk, hol szőni tanultunk, hol agyagsípöt készítettünk a magunk képességeihez mérten. A hagyományos udmurt táncok és énekek sem maradhettek ki. Ezeken néha kicsit félénken, de összességében nagy élvezettel és vidámsággal vettünk részt.

Minden tanárról elmondható, hogy rendkívül felkészült, türelmes és kedves volt. Hálásak voltunk nekik, hogy nemcsak a tanórákon, de a kint tartózkodásunk bármely területén támaszt és segítséget jelentettek, és ezt mind csak megkoronázta az a tény, hogy a felmerülő kérdéseket, kéréseket több nyelven, finnül, de akár magyarul is meg tudtuk velük beszélni.

Hétvégeente elutaztunk a városból, és vagy vidéki családokhoz mentünk vendégségbe, vagy különböző táborokhoz csatlakoztunk. Amikor azt hittük, hogy hétvégén jöhet egy kis pihenés, persze rá kellett döbennünk, hogy a hétvégék talán még nagyobb agyi munkát igényelnek, mint a hétköznapok. A hagyományos körülmények között élő udmurt családoknál az egyetlen mód a kommunikációra az udmurt vagy esetleg az orosz nyelv volt. Az ilyen környezet hatalmas fejlődést jelent a nyelvtudásban, hiszen rá voltunk kényszerítve, hogy udmurt tudásunkat aktívan is használjuk. A fogadó családok pedig mindig türelmesen megvárták, míg megformáljuk mondatainkat, és nyelvi tudásunkhoz mérten próbáltak ők is történeteket mesélni, érdeklődni a mi otthonunkról. Úgy vélem ilyen környezetben nagyon nyitottnak kell lennünk, minél többet kell beszélgetnünk a helyi lakosokkal, körülnézni az ő lakóhelyükön, megismerkedni szokásaikkal és megkóstolni családi receptjeiket, mert ezek a hétvégék voltak a legtökéletesebb helyek ahhoz, hogy a lehető legközelebb kerüljünk az udmurt emberekhez, hagyományaikhoz, életükhöz. Ezek a hétvégék tele voltak élménnyel, sokszor találkoztunk számunkra teljesen idegen szokásokkal, de bármennyire is fáradtak voltunk néha, mindig részt vettünk minden programban, hiszen ezek a családok mindent megtettek azért, hogy jól érezzük magunkat. Be kell vallanom, hogy néha nagyon nehéznek éreztük az ott létet, nem éreztük mindig, hogy sikerült beilleszkednünk, és sokszor igazán ügyetlenek voltunk. A második hétvégénket az egyik kísérő egyetemista lány családjánál töltöttük. Tőle elnézést is kértünk, hogy ennyire esetlenek vagyunk. Erre ő azt mondta, hogy ugyan már, ne boldogozzunk, mindent jól csinálunk és ne aggódjunk, mert ez a ház erre a két napra a mi otthonunk is. Felbecsülhetetlen érzés, amikor ennyire távol az igazi otthonunktól, egy szinte vadidegen lány, akit épp, hogy csak akkor ismertünk meg, ilyet mondott nekünk.

A vidék és az emberek is a szívünkhöz nőttek, mindenképpen szeretnék még visszamenni Udmurtiába. Az intenzív képzésnek köszönhetően a nyelvtudásom látványosan fejlődött, és ez a tapasztalat egyben motivált is arra, hogy tovább foglalkozzam az udmurt nyelvvel és kultúrával. A sok-sok élményből persze akár könyveket is tele lehetne írni, és ez a rövid összefoglaló lehet, hogy nem tükrözi, hogy mennyire egyedülálló egy ilyen kirándulás, épp ezért mindenkinek tudom ajánlani, hogy vegyen részt nyári egyetemeken! Elfogultan természetesen az udmurt nyári kurzust ajánlanám először, de bárhol is legyen egy nyári egyetem, biztos vagyok benne, hogy mindenképp élvezetes kaland egy egyetemista számára.

A legfontosabb szerintem az ilyen kurzusokon a nyelvtudás fejlődése, az emellett szerzett tudás a kulturális téren pedig csak hab a tortán. Mindenképp meg kell említenem, hogy ez az egész nem jöhetett volna létre a Finnugor Világkongresszus támogatása nélkül. Ezúton is szeretném megköszönni a Magyar Nemzeti Szervezetnek, hogy segítettek az utazásban és a kint tartózkodásban is!

Bátorítok mindenkit, hogy vegyen részt ilyen és ehhez hasonló programokon, hogy próbáljon ki minél idegenebb dolgokat, hogy ne féljen az idegen körülményektől, az ismeretlen kultúráktól!

Szabó Ditta
PhD hallgató

Alkalmazott nyelvészeti kutatások a kisebbségi finnugor nyelvek szolgálatában

Ilyen szép hosszú címe volt annak workshopnak²⁶ amelyet február 13-án rendeztek az ELTE Finnugor Tanszékén. Mint az elnöklő Csepregi Márta megnyitójából megtudtuk, az ülést azért hívták össze, hogy a résztvevők beszámoljanak három projektumról. Nevezetesen: „A többnyelvűség megnyilvánulásai finnugor nyelvű közösségekben” (ELTE Finnugor Tanszék, saját honlap), „Számítógépes eszközök a veszélyeztetett finnugor nyelvek nyelvi revitalizációjáért (FinUgRevita)” (Szegei Tudományegyetem, saját honlap) és *Finnugor nyelvű közösségek nyelvtudományi támogatása online tartalmak létrehozásában* (MTA Nyelvtudományi Intézet).

Közös vonása a három munkálatnak, hogy ugyanakkor, 2013-ban indultak és 2017-ben fejeződtek volna be, azonban az ELTE projektumának határidejét 2018. január 31-ig, a másik kettőt február 28-ig meghosszabbították. További közös vonásuk,

²⁶ Nem értem, hogy miért nem jó a magyar *műhely* terminus.

hogy mindhárom projektum finnekkel (konkrétan a Helsinki Egyetemmel) való együttműködés keretében folyt. Erről az előadásokban nem sok szó esett. Tartalmilag közös bennük, hogy többé-kevésbé alkalmazott nyelvészeti kutatásnak tekinthetők.

Először egyes finnugor népek és nyelvek általános bemutatását hallhattuk: Bogár Ediva a számikról, Horváth Csilla a manysikról, Salánki Zsuzsa az udmurtokról beszélt. (Nem egészen értem, hogy kerültek ide a számik, hiszen a számi nyelv egyik kutatás hivatalos programjában sem szerepelt.) Ezt követően mindegyik projektumot két-két előadás mutatta be. Az ELTE részéről Németh Szilvia (Kis finnugor nyelvek beszédkorpuszai) és Salánki Zsuzsa (Mai beszélt nyelvek: udmurt és mari) tartott előadást, Szegedről Horváth Csilla (Manysi tajgában és városban, északon és délen, otthon és külföldön: a digitális térben. Ő olvasta fel Kozmács István előadását is (Digitális udmurt–magyar–udmurt szótár). Szünet után következtek az Intézetiek, Oszkó Beatrix és Simon Eszter (Digitális revitalizáció és automatikus szótárépítés), illetve Ferenczi Zsanett (Szócikképítés a Wiktionaryben lépésről lépésre). Az előadások tartalmi ismertetéséről most eltekintek. Általában az adott kutatás módszertani kérdéseiről szóltak. Az előadásokból számomra sajnos nem derült ki, hogy a kutatások konkrét eredményei mikor és hol lesznek hozzáférhetőek.

A Váradi Tamás vezette beszélgetés során főleg a kutatóhelyek közötti jövőbeli együttműködésről esett szó. Ez szerintem annál inkább kívánatos, mivel pl. az udmurt mind a három projektumban szerepelt. Mint régi udmurtos, ennek persze örülök, de talán nem lenne feltétlenül szükséges egyszerre két udmurt elektronikus szótárt készíteni. És talán a tanulmányozott nyelvek kiválasztását is tervszerűbbé lehetne tenni, az ismertetett három munkálat egyikében sem szerepelt pl. a hanti és a mordvin, sem a szamojed nyelvek.

Csúcs Sándor

Magyarországi nyelvészek és a mari nyelv (1)

Кузнецова, Маргарита: Венгерские финно-угроведы и вопросы марийского языкознания. Часть первая. Эден Беке и Марийский диалектный словарь. Joskar-Ola, 2015, 146

Margarita Kuznecova, aki 17 éven át az egykori szombathelyi Uralisztikai Tanszék munkatársa volt s jelenleg a Mari Állami Egyetem (Joskar-Ola) nyugdíjas docense, nagy fába vágta a fejszét. A Mari Állami Egyetem támogatásával *Magyar finnugristák és a mari nyelvtudomány kérdései* (Венгерские финно-угроведы и вопросы марийского языкознания) címmel tankönyv-sorozatot indított, amelynek ő

a szerzője. A sorozat célja az, hogy megismertesse az egyetem bölcsész hallgatóit a magyar kutatók mari nyelvvel kapcsolatos tevékenységével, de a kötetekben orosz fordításban közzétett, eredetileg más – például német vagy magyar – nyelven írt munkákat a mari kutatók is haszonnal forgathatják.

A sorozat első kötetét érthető módon Beke Ödönnek szentelte: *Beke Ödön és a Mari nyelvjárási szótár* (Эден Беке и Марийский диалектный словарь²⁷), hiszen Beke Ödön szótára a mari nyelv egyik leggazdagabb tárháza. A kötetnek a szerző tollából származó írásai – egy kivétellel – korábban különböző helyeken és nyelveken már megjelent tanulmányok. Hasznosnak tartom, hogy ezeket egy tananyagnak szánt, de tudománytörténeti munkaként is fontos kötetben összegyűjtötte.

A könyv szerkezete

A belső címlap után Beke Ödön fényképe látható.

Ezt követi a *szerzői bevezetés* (От автора) (5–7), amelyből egyebek mellett megtudhatjuk, hogy a Margarita Kuznecova első találkozása magyarokkal 1987-ben Joskar-Olában, az ELTE Finnugor Tanszéke diákjainak látogatása alkalmából történt, akik Szij Enikő vezetésével jártak a Mari (akkor még Autonóm Szovjet Szocialista) Köztársaságban. A diákok közt volt Pomozi Péter is, aki később a mari participiális szerkezetekből írta meg disszertációját. Azt már csak én teszem hozzá, hogy 1990 őszén Tartuban mi is találkoztunk, én egy néhány hetes kutatói ösztöndíjjal voltam Tartuban, Margarita Kuznecova pedig az aspirantúra révén. Aztán 1992 őszén Margarita Kuznecova az egy évvel korábban a jelen ismertetés szerzője által alapított Uralisztikai Tanszék munkatársaként kezdte meg jó másfél évtizedes magyarországi tevékenységét. Kuznecova a rövid bevezetésben felsorolja Sajnovicstól és Gyarmathitól kezdve Regulyn és Budenzen át a mai nemzedék képviselőiig azokat, akik a mari nyelvvel és kultúrával behatóan foglalkoztak, hangsúlyozottan említve Beke Ödönt, Bereczki Gábort és Rédei Károlyt.

Az *első fejezet*: Beke Ödön: az ember és a tudós (8–16). Ez a fejezet, amely a Finno-ugrovedenie (Joskar-Ola) 2013/1:110–115 számában jelent meg Beke Ödön születésének 130. évfordulójára emlékezve, tartalmazza Beke rövid életrajzát, bemutatva azt az utat, hogyan lett az irodalomkedvelőből nyelvész, a magyar nyelvjárások és a cseremisiz nyelv kutatója.

²⁷ Beke, Ödön: *Mari nyelvjárási szótár I.* – Bibliotheca Ceremissica IV/1, Szombathely, 1997, 256.

Beke, Ödön: *Mari nyelvjárási szótár II.* – Bibliotheca Ceremissica IV/2, Szombathely, 1997, 257–602.

Beke, Ödön: *Mari nyelvjárási szótár III.* – Bibliotheca Ceremissica IV/3, Szombathely, 1998, 603–968.

Beke, Ödön: *Mari nyelvjárási szótár IV.* – Bibliotheca Ceremissica IV/4, Szombathely, 1998, 969–1396.

Beke, Ödön: *Mari nyelvjárási szótár V.* – Bibliotheca Ceremissica IV/5, Szombathely, 2000, 1397–1746.

Beke, Ödön: *Mari nyelvjárási szótár VI.* – Bibliotheca Ceremissica IV/6, Szombathely, 2000, 1747–2276.

Beke, Ödön: *Mari nyelvjárási szótár VII.* – Bibliotheca Ceremissica IV/7, Szombathely, 2001, 2277–2639.

Beke, Ödön: *Mari nyelvjárási szótár VIII.* – Bibliotheca Ceremissica IV/8, Szombathely, 2001, 2640–3005.

Beke, Ödön: *Mari nyelvjárási szótár IX.* – Bibliotheca Ceremissica IV/9, Szombathely, 2001, 3006–3332.

A *második fejezet*: A mari nyelvjárási szótár létrehozásának története (16–27), eredetileg a Finno-ugrovedenie 2012/1:11–21 számában jelent meg. Ebben felsorolja Beke Ödönnek a mari nyelvvel kapcsolatos kiadványait, méltatja a szótár hatalmas jelentőségét. A szótár anyaga nélkülözhetetlen a mari nyelv kutatása számára, hiszen lehetővé teszi a nyelvjárások fonetikai rendszerének kutatását, a nyelvjárásokon belül a magánhangzók fejlődéstörténetének vizsgálatát, elősegíti a nyelvjárási határok megállapítását és így a mari nyelvjárások osztályozhatóságát, a törökségi hatások megállapítását, továbbá fontos forrás az egyes nyelvjárások grammatikai sajátosságainak feltérképezése, a mari mondatszerkezet megértése szempontjából. A mű azonban nem csupán szótár, hanem egyszermind fontos néprajzi forrás is, ugyanis az egyes jelenségeknek, szokásoknak és ünnepeknek nem pusztán a nevét adja meg, hanem közli azok teljes leírását is. Beke Ödön 29 nyelvmesterrel dolgozott, akik különböző településekről – öt kormányzóság kilenc megyéjéből/járásából – származtak.

A második fejezetet kilenc *melléklet* követi.

Az *1. melléklet* Bereczki Gábor előszava a Mari nyelvjárási szótárhoz (Vorwort. Mari nyelvjárási szótár I:7–9.) (németből fordította M. Kuznecova) (28–30). Ebben röviden szó esik Beke Ödönről, a szótár felépítéséről, illetve szerkesztési elvekről (pl. a kiadás során eltekintettünk a példamondatok magyar fordításától, azokat csak németül adtuk meg, ám a címszó jelentése magyarul is szerepel).

A *2. melléklet* Margarita Kuznecova szubjektív megjegyzései (Mari nyelvjárási szótár I:11–12) (németből fordította M.K.) (31–32). Itt Kuznecova a szótár jelentőségéről ír, valamint bemutatja a szótárral kapcsolatos munkáját (számítógépre vitel, technikai szerkesztés, egyes adatok nyelvi korrekciója), s szól a kezdeti, de idővel leküzdött technikai-szakmai nehézségekről.

A *3. melléklet* Bereczki Gábor üdvözlő beszéde a Mari nyelvjárási szótár első kötetének megjelenése alkalmából (megjelent a Beke-szimpozium c. kötetben [Bibliotheca Ceremissica VI: 20–23]) (németből fordította M.K.) (33–36). Ebből megismerhetjük a szótár keletkezésének történetét, továbbá szó esik a szótár jelentőségéről a kutatás számára, végül a szótár (újra)szerkesztésének elveiről és gyakorlatáról.

A *4. melléklet* Raija Bartens recenziója a Mari nyelvjárási szótár első kötetéről (FUF 54:339–343) (németből fordította M. K.) (38–41).

Az *5. melléklet* Ivan Galkin recenziója a Mari nyelvjárási szótár első három kötetéről (LU 36:234–235) (43–44).

A *6. melléklet* Hans-Herman Bartens recenziója a Mari nyelvjárási szótárról (UAJb. NF 17:249–254) (németből fordította M.K.) (45–49).

A *7. melléklet* Pusttay János: Köszöntő szavak (a Beke-szótár megjelenése kapcsán rendezett témazáró ünnepségen (Beke-szimpozium; BiblCer VI:9–11) (magyarról fordította: M.K.) (51–53.).

A *8. melléklet* Bereczki Gábor: Utószó Beke Ödön Mari nyelvjárási szótárához. (Beke-szimpozium. BiblCer VI:24–26) (magyarról fordította M.K.) (54–56).

A 9. melléklet Kuznecova Margarita: Szubjektív megjegyzések Beke Ödön mari nyelvjárás szótáráról (Beke-szimpózium, BiblCer VI:29–32) (magyarról fordította M.K.) (57–61).

A harmadik fejezet a Nyelvjárás szókincs és morfológia Beke Ödön szótára alapján (62–125) címet viseli. Ebben a fejezetben Margarita Kuznecova öt publikált konferencia-előadása és egy eddig kiadatlan tanulmánya olvasható.

1) A szókincs általános jellemzése Beke Ödön nyelvjárás szótára alapján (62–73). A szerző ebben az írásában bemutatja a cseremis nyelv nyelvjárás felosztását – a hagyományos (hegyi és mezei), illetve Bereczki Gábor által javasoltat (*nyugati* – ezen belül hegyi-erdei, lipsai, északnyugati, joskar-olai, illetve *keleti* – ezen belül mezei és vjatkai-ufai). Közöl statisztikai adatokat a szókészlet megoszlásáról, így arról, hogy az egyes nyelvjárásokban hány olyan szó van, amelyik csak az adott nyelvjárásból mutatható ki. A leggazdagabban a kozmogymjanszki, az ursumi, a jaranszki, birszki nyelvjárás van képviselve – ez összefügg a nyelvmesterek származásával és számával. A 7809 vizsgált szóból 914 (=11,7%) minden nyelvjárásban megtalálható. A szótár szókészlete közel felének (49,4%) vannak izoglosszái a nyugati és a keleti nyelvjárás csoportban, ez a körülmény lehetővé teszi az egységes mari irodalmi nyelv kialakítását.

2) Össz nyelvjárás szavak a Mari nyelvjárás szótárban (74–80).

3) Mari zoonimák Beke Ödön nyelvjárás szótárban (81–88)

4) Az északnyugati nyelvjárás sajátosságai Beke Ödön nyelvjárás szótára alapján (88–99).

5) A hegyi-cseremis nyelvjárás morfológiai sajátosságai Beke Ödön nyelvjárás szótárban (99–109). Ebben megállapít nyelvi folyamatokat, amelyek az elmúlt közel száz évben mentek végbe, pl. a *-wlä* többesszám jel elterjedését a többi többesjel rovására. Kimutatja, hogy a gazdag esetrendszer maradványai máig megőrződtek, továbbá gazdag a határozói igenévi állomány, illetve hogy a névutók szemantikája gazdagabb volt, mint manapság.

6) Szarszi falu nyelvjárása Beke Ödön Mari nyelvjárás szótára alapján (szókészleti elemzés) (110–127) – ez nem jelent meg korábban, nem konferencia-előadás. 2850 olyan szóelőfordulás (48 egyedi szó) található a Beke-szótárban ebből a nyelvjárásból, amelyik csak ebben fordul elő, a többi szónak vannak megfelelői a többi nyelvjárásban, legtöbbször a keleti mari nyelvjárás csoportban.

A harmadik, egyszersmind záró fejezetet nyolc melléklet követi:

10. melléklet: Beke Ödön nyelvmestereinek jegyzéke (126–127)

11. melléklet: Beke Ödön nyelvjárás szótárban szereplő nyelvi anyag településeinek jegyzéke (128–129)

12. melléklet: A mari nyelvjárások elterjedésének térképe (130)

13. melléklet: A mari nyelvjárások Bereczki Gábor által megrajzolt térképe, feltüntetve Beke nyelvmestereinek származási helyét (131)

14. melléklet: Beke Ödön Mari nyelvjárás szótárának címlapjai (132–140)

15. melléklet: Beke Ödön nyelvmesterei (fénykép) (141)

16. melléklet: Beke Ödön vendégségben a mariknál (újságcikk a *Mari Kommuna* újságból, 1961. szeptember 21.) (fényképpel – 142–143)

17. melléklet: Beke Ödön 75 éves (fénykép az NyK 1958. évi számából)

A kötet méltó emléket állít Beke Ödönnek. A szerző Mari nyelvjárás szótáráról írt tanulmányainak, a kiadásban résztvevők (Bereczki Gábor és Pusztay János) hozzászólásainak, valamint a szótárról készült recenzióknak az együttes kiadása tudománytörténeti szempontból is jelentős. A mari nyelvvel foglalkozó magyar nyelvészek bemutatása nagy szolgálatot tesz tudományágunk ismertté tételében egy szakirodalmi szempontból eléggé zártnak nevezhető szakmai közegben. Köszönet érte.

Pusztay János

Magyarországi nyelvészek és a mari nyelv (2)

Кузнецова, М. Н.: Венгерские финно-угроведы и вопросы марийского языкознания. Часть вторая. Габор Берецки и ареальные контакты языков Волго-Камского региона. Joskar-Ola, 2017, 165.

A könyv 3. oldalán Bereczki Gábor fényképe látható.

Az 5–6. oldal tartalmazza a *Bevezetést*. Bereczki Gábort mint a Beke Ödön utáni nemzedék képviselőjét mutatja be. Összefoglalja Bereczki Gábor alapvető tevékenységét, a mari nyelv és kultúra kutatása mellett a Vikár Lászlóval közös, nem csupán a mari népdalokra kiterjedő gyűjtőmunkáját. Egyúttal értékeli Bereczki Gábornak a mari nyelv, folklór, néprajz és történelem ismertetését, népszerűsítését célzó tevékenységét, a cikkeket, az útibeszámolókat és a fordításokat. A szerző kifejezi abbéli örömét, hogy Beke Ödön mari nyelvjárás szótárának kiadásában együtt dolgozhatott Bereczki Gáborral.

Az *első fejezetben* Kuznecova ismerteti Bereczki Gábor életét és munkásságát. (Az ellenőrző kérdésekkel, valamint a felhasznált és ajánlott irodalommal együtt: 7–20.)

Az életrajz bemutatása során a szerző kitér Bereczki Gábor pályájának fontos szakaszaira, így a leningrádi évekre, amelyek során elköteleződött a mari nyelv kutatása, ugyanakkor azonban az észt nyelv és irodalom iránt is. Rövid áttekintést kapunk a Vikár Lászlóval közös népdalgyűjtő expedíciókról és azok eredményéről. Részletesen ismerteti viszont Bereczki Gábor *Grundzüge der tscheremissischen Sprachgeschichte I–II* (Szeged 1992, 1994) című munkáját. Bereczki Gábor részben Beke nyelvjárás szótárára, részben saját gyűjtéseire támaszkodva határozza meg a

mari nyelv nyelvjárásait, az osztályozást a szerző szerint a mari nyelvjáráskutatóknak is át kell venniük. A monográfia második része etimológiai szótárt tartalmaz (az első fejezetben 492 finnugor eredetű szót tárgyal; a másodikban olyan szavakat, amelyek nem finnugor eredetűek, de amelyeknek vannak megfelelői más finnugor nyelvekben; a harmadik részben a mari nyelv permi jövevényszavai találhatóak).

Kuznecova hosszan tárgyalja Bereczki Gábor *A cseremisiz nyelv történeti alakítása* (2002) című munkáját. Bereczki Gábor ebben felhasználja az uráli történeti-összehasonlító nyelvészet legújabb eredményeit, valamint saját, a Volga–Káma-vidék nyelveinek areális kapcsolataira vonatkozó kutatásait.

Fontos eredménynek tartja Bereczki Gábornak a cseremisiz redukált magánhangzók kialakulásáról kifejtett nézetét, amely az őt durván támadó finn Erkki Itkonenével szemben kiállta az idők próbáját.

Kuznecova felsorolja Bereczki Gábornak azokat a tanulmányait, amelyekben a cseremisiz és a mordvin, illetve a cseremisiz és a permi nyelvek közötti kapcsolattal foglalkozik. Ő állapította meg elsőként 1974-ben közzétett orosz nyelvű tanulmányában, hogy nem létezett volgai egység, s mutatta ki, hogy a mordvinban számos olyan finnugor eredetű szó van, amelyeknek megfelelői hiányzanak a cseremisizben, viszont megtalálhatók a finnugori nyelvekben, s fordítva: a cseremisizben pedig olyan szavak, amelyek hiányzanak a mordvinban, de megvannak a permi nyelvekben. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy a néhány évvel ezelőtt a FUF-ban a mordvin nyelv helyzetéről írt tanulmány finn szerzője megemlíti ezeket az eredményeket, azonban anélkül, hogy említést tenne a forrásról, s így azokat mintegy saját eredményként tüntetve fel.)

Élete utolsó éveiben Bereczki Gábor a nagy észti–magyar szótáron, valamint a cseremisiz nyelv etimológiai szótárán dolgozott. Ez utóbbi munkában együtt dolgozott Agyagási Klárával. A cseremisiz etimológiai szótár munkálatai során 5000 szót vizsgált meg. A kétkötetesre tervezett etimológiai szótár első kötete tartalmazza az 592 finnugor eredetű szót. A szótár alapját az 1992-es cseremisiz nyelvtörténet etimológiai kötete képezi, kiegészítve 99 új etimológiával. A kötethez írt előszóból megtudhatjuk, hogy a tervezett második kötet a kb. 2500 csuvas és tatár kölcsönzést, illetve az ún. szubsztrát elemeket tartalmazza, amelyeknek eredete ismeretlen, nem tartoznak sem a finnugor, sem a törökségi szavak közé.

Kuznecova ezt a fejezetet a Bereczki Gábornak odaítélt kitüntetések felsorolásával zárja (Fehér Rózsa, Finnország; Marjamaa Rist, Észtország; a Mari Köztársaság Állami díja – együtt Beke Ödönnel (posztumusz), Margarita Kuznecovával és Pusztay Jánossal; A Mari Köztársaság érdemes kutatója).

A terjedelmes *második fejezet* a Volga–Káma nyelvszövetséggel kapcsolatos kutatásokat mutatja be (21–60). Lévéni tankönyvről szó, a szerző nemzetközi szakirodalom alapján részletesen ismerteti a nyelvszövetség, az areális nyelvészet értelmezését (21–31), a Volga–Káma nyelvszövetség fogalmát és kutatásának történetét – kihagyva, mert majd külön fejezetben szerepel, Bereczki Gábor idekapcsolódó kutatásait (31–48), végül a Volga–Káma nyelvszövetség nyelveinek (a finnugor nyelvek közül a mari,

a két mordvin, az udmurt és a komi; a törökségi nyelvek közül a csuvas, a tatár és a baskír) rövid jellemzését (48–60).

A *harmadik fejezet* mutatja be Bereczki Gábornak a Volga–Káma nyelvszövetséggel kapcsolatos kutatásait (61–106), Margarita Kuznecova fordításában. A Balázs János szerkesztette *Areális nyelvészeti tanulmányok* (Budapest, 1983) kötetben megjelent *A Volga–Káma-vidék nyelveinek areális kapcsolatai* című tanulmány után (61–100) *A tükröfordítások típusai a Volga–Káma-vidéki area nyelveiben* következik (101–106), amely eredetileg olaszul jelent meg.

A harmadik fejezetet *melléletek* követik. Az első melléklet Bereczki Gábornak *A Névtől az Urálig* című könyvéből tartalmaz válogatást (107–163), magyar és orosz nyelven (Margarita Kuznecova fordításában). A második *melléklet*en (164) két, a szombathelyi Uralisztikai Tanszéken készült fényképet látunk, amelyeken Bereczki Gábor látható Margarita Kuznecovával, illetve Honti Lászlóval.

A könyv méltó emléket állít Bereczki Gábornak az embernek és a tudósnek.

Pusztay János

